

TÕULOOMAKASVATUS

13

4/2010

EESTI TÕULOOMAKASVATUSE LIIT
EMÜ VETERINAARMEDITSIINI JA
LOOMAKASVATUSE INSTITUUT

ISSN 1406-3395

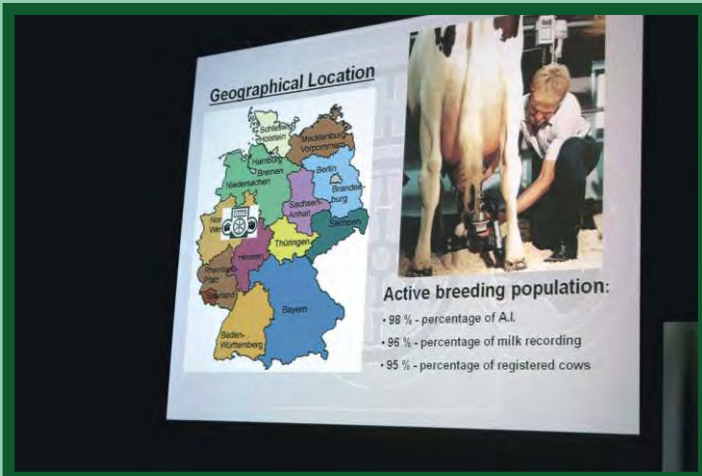

Tõuraamatute pidamisest Eestis 125 aastat

Ülenurmel 22. oktoobril 2010 (tekst lk 19 ja 20)

Dr Hans-Willi Warderi ettekanne

Tanel-Taavi Bulitko – ETKÜ

pm-mag Käde Kalamees – EKS

pm-knd Andres Kallaste – EHS

pm-mag Külli Vikat – ELAS

Anne Lilleorg – ETSÄÜ

NR. 4 DETSEMBER 2010

Hea lugeja!

SISUKORD

Loomakasvatus

2 *M. Piirsalu*. Eesti loomakasvatuse kolm kvar-
talit

Veised

4 *T. Põlluäär*. Eesti Tõuloomakasvatajate
Ühistu tunnustamisel valitsenud tingimuste
muutmine

5 *K. Kalamees, O. Saveli*. Eesti maatõugu leh-
made kehamõõtmete dünaamika

Linnud

7 *M. Piirsalu*. Baltimaade ja Soome XVIII lin-
nukasvatuskonverentsilt

Sead

8 *P. Kütt*. Seemenduse meistrikläss

Piimandus

9 *A. Olkonen, M. Henno*. Piimanduslabori loo-
misest loomakasvatustinstituudis 50 aastat

Mesindus

12 *P. Pihlik*. Mesilaste aretus aastal 2010

Veterinaaria

13 *A. Valdmann*. Lehmade sigimisalane rahvus-
vaheline doktoriõppe suvekool

14 *A. Viltrop*. Metsamarutaudist ja selle vastu
vaktsineerimisest

Hobused

16 *K. Sepp*. Jõudluskatsetele joon alla

16 *K. Sepp*. Ukraina ja tori hobused

17 *R. Raadik*. Tulevik on tori hobuse käes

Kroonika

19 *O. Saveli*. Tõuraamatute pidamise 125. aasta-
päev Eestis

Eelmises ajakirjanumbris arvasime, et kaunis suvi sai aluse eelmisest lumerohkest talvest. Nüüd, vähemalt novembri lõpu-päevade järgi, võime loota, et tagasi on jõudnud korrektsete aastaaegade periood. Minuealised mäletavad samasugust oma lapsepõlvest. Põllumehele on ilmastiku regulaarsus, vaatamata väikestele ootamatustele, omamaine toetus edukale tegutsemisele põllul ja laudas.

Ajakirja esimese artiklis on traditsiooniline ülevaade loomakasvatusest, kust on näha mõningast põllumajandusloomade arvu stabiliseerumist ja piimatootmise edenemist, kuid lihatootmise vähenemist. Meedia aga ei väsi kuulutamast, kui hästi põllumehed elavad, sest piima-, teravilja- ja rapsihinnad on kõrged. Kahekroonise piimahinna tõusu ja „võitjate“ osakaalu lahtirääkimine sarnanes kolme poliitilise erakonna hämamisega. Ka põllumehed ise väljendavad meedias rahulolu, justkui oleksid unustanud lähimineviku, kus harjumuspärase töö tegemiseks tuli maksta vähemalt igale toodetud piimaliitrile üks kroon peale. Õnneperioodid pole kestnud kaua ja uuesti...

Loodame siiski paremat, sest loomakasvatajate ühistegevus paremate turgude leidmisel on hakanud vilja kandma. Esimest korda on märgata piimatööstuste ohutunnet tooraine nappuse pärast. Otsitakse abi ministrilt tootjate korrale kutsumiseks, koostatakse programme jne. Kahju, et 15 aastat tagasi polnud piimatootjad sedavõrd üksmeelsed, et kaasaegse majandusmeetodi (pankroti) abil oleks korrigeeritud tööstuste võimsust või kätte saadud osa nendest ühistegevuseks. Eks Türgi ärimehed andsid esimese häirekella ka lihatööstustele, kuid ka tõulehmikute ost tugevdas tublide karjaaretajate majandusolukorda. Pingeline ja edukas tegevus elusloomade väljamüügil oli üheks põhjuseks, miks Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu juht Tanel-Taavi Bulitko noore mehena jõudis aasta põllumeeste nominentide hulka.

Tõuraamatu pidamisest Eestis möödus 125 aastat, mille tähistamisest on ajakirjas ülevaade. Siinjuures tuleb märkida, et tegemist on Tartu vaimule sarnase ideoloogilise tunnusmärgiga, mis ühendab kõikide loomaliikide tõuaretajaid. Nii oli ka kokkutulekul Ülenurmel, kus kohtusid mitme põlvkonna esindajad. Üllatusi pakuvad geneetikateadlased ja statistikud, sest ees seisab uue hindamis- ja valikumeetodi – genoomselektiooni rakendamine, eeskätt isasloomade valikul. Kogu genotüübi teadmine on tore, aga kuidas määrata geenide toime erinevas keskkonnas, on juba hoopis keerukam, sest selleks on vaja mitmekordselt suuremaarvuliste tõugude andmestikku, kui seda on Eestis kasutada. Esialgu tuleb jätkata järglaste järgi hindamist.

Ees seisab rahutu periood meedias – maarahva häáli püüavad kõik, sest kindlat omanäolist erakonda peaaegu pole. Jääge rahulikuks ja tehke valik (mis küll eriti midagi ei mõjuta) oma äranägemise järgi. TERVIST, HEAD TAHET JA EDU 2011. AASTAL!

Olev Saveli

A. Juusi foto

L O O M A K A S V A T U S

Eesti loomakasvatuse kolm kvartalit

PhD Matti Piirsalu

Põllumajandusministeeriumi

põllumajandusturu korraldamise osakonna nõunik

Statistikaameti esialgsed andmed ja põllumajandusministeeriumi prognoosid 2010. a III kvartali loomakasvatuse kohta näitavad veiste ja sigade arvukuse stabiliseerumist, piimalehmade arvu mõningast vähenemist, lammaste ja kitsede ning lindude arvu kasvu. 2010. a 30. septembri seisuga oli Eestis 240 400 veist, sealhulgas 96 500 (-1%) piimalehma, 383 800 siga, 103 000 (+1%) lammast ja kitse ning 2 049 700 (+11%) lindu.

Tabel 1. Loomade ja lindude arv seisuga 30. september (tuhandetes)

Näitajad	2009	2010	2010/2009	
			+/-	%
Veiste arv	240,5	240,4	-0,1	100
sh lehmade arv	97,5	96,5	-1,0	99
Sigade arv	383,4	383,8	+0,4	100
Lammaste ja kitsede arv	101,5	103,0	+1,5	101
sh kitsede arv	2,1	2,4	+0,3	101
Lindude arv	1842,2	2049,7	+207,5	111

Allikas: ESA, PM

Põllumajanduse Registrate ja Informatsiooni Ameti põllumajandusloomade registrisse oli 2010. a 30. septembri seisuga kantud 240 203 veist, sealhulgas 96 740 piimalehma, lisaks 12 357 lihalehma, 79 028 lammast ja 2947 kitse (tabel 2). Võrreldes eelmise aasta sama perioodiga oli veiste koguarv vähenenud 747 võrra, sealhulgas piimalehmade arv 765 looma võrra. Samal ajal oli lihalehmade arv registris suurenenud 2360, lammaste arv 5377 ja kitsede arv 480 looma võrra.

Kõige enam oli veiseid seisuga 30. september 2010 Järvamaal – 30 446, järgnesid Lääne-Virumaa 28 531 ja Pärnumaa 23 990 veisega. Piimalehmi oli samuti kõige enam Järvamaal – 13 821, järgnesid Lääne-Virumaa 11 725 ja Pärnumaa 10 359 lehmaga.

Lambaid kasvatatakse kõige enam Saaremaal, kus neid oli 30. septembri 2010. a seisuga 14 549, järgnesid 6776 lambaga Valgamaa ning 6461 lambaga Harjumaa. Kitsekasvatus on enim arenenud Pärnumaal, kus 30. septembril 2010. a oli neid registrisse kantud 672, Läänemaal oli registris 326 ja Saaremaal 261 kitse.

PRIA loomade registri andmetel oli 2010. a 30. septembri seisuga Eestis 5348 veisepidajat, sealhulgas 4009 piimatõugu lehmade ja 1112 lihatõugu lehmade pidajat, ülejäänud pidasid mõlemat veiseliiki, 1910 lamba- ning 530 kitsepidajat.

2

Tabel 2. Loomade arv maakondades 2010. a 30. septembri seisuga (PRIA andmeil)

Maakond	Veiseid	Piimalehmi	Lihalehmi	Lambaid	Kitsi
Harju	13 099	4843	897	6461	163
Hiiu	4572	665	988	3881	134
Ida-Viru	5751	2149	354	1957	177
Jõgeva	21 339	9777	417	1902	57
Järva	30 446	13 821	432	3416	144
Lääne	11 175	3278	1545	3763	326
Lääne-Viru	28 531	11 725	1082	6157	229
Põlva	13 997	6240	309	5544	138
Pärnu	23 990	10 359	1120	4935	672
Rapla	16 776	6090	1253	3757	135
Saare	16 485	5700	1606	14 549	261
Tartu	16 507	7403	225	5680	135
Valga	10 487	3875	586	6776	67
Viljandi	17 854	7747	729	4538	102
Võru	9194	3068	814	5712	207
Kokku	240 203	96 740	12 357	79 028	2947

Piimatootmine

Piima toodeti 2010. a üheksa kuuga statistikaameti andmetel 510 743 t, mis oli 2009. aasta sama perioodiga võrreldes 2932 t mullusest enam. Lehmi oli 1000 looma võrra vähem, kuid lehma kohta lüpsiti piima 300 kg enam. Keskmise piimatoodang lehma kohta oli 2009. a 30. septembri seisuga 5132 kg ja käesoleval aastal samal ajal 5432 kg.

Piimatööstustele realiseeriti 2010. a üheksa kuuga 455 000 t 4,0% rasva- ja 3,3% valgusisaldusega piima, millest kuulus eliitsorti 62%, kõrgemasse sorti 36% ning I sorti 2%. Varutud piimakogus vähenes eelmise aasta sama perioodiga võrreldes 10 200 t ehk 2% võrra. Kokku ostetud piim moodustas kogutoodangust 89%.

Käesoleva aasta III kvartalis oli keskmine piima kokkuostuhind oluliselt kõrgem kui eelmisel aastal, olles juulikuus 4293 kr/t, augustis 4316 kr/t ning septembris 4613 kr/t.

Euroopa Liidus toodeti piima 2010. a esimestel kuudel vähem kui aasta tagasi, kuid see vahe vähenes pidevalt ning alates maikuust tõusis tootmine üleelmise aasta tasemele. Augustikuu seisuga toodeti Euroopa Liidus juba 0,4% rohkem piima kui eelmisel aastal samal ajal. 2008/2009. kvoodiaastast alates suurendatakse Euroopa Liidu liikmesriikide piimakvoote igal aastal 1% võrra ning väljajagatava tarnekvoodi suurus on ka selle võrra suurem. Ülejäänud väljajagatav kvoot koosneb eelmisel kvoodiaastal reservi kogunenud kvoodikogusest ning va-

banenud broneeringutest nende kvoodiomanike arvelt, kes kvoodiaasta jooksul täitsid alla 70% kvoodist – neil vähendati kvoodikogust 50% kasutamata jäänud kvoodikogusest ning kogustest, mis olid piimatootjatelt kvoodi mittetäitmise tõttu ära võetud ja mida tootjad kahe aasta jooksul tagasi ei küsinud. Kokku oli Eestile 2010/2011. kvoodiaastaks määratud piimakvoot 672 547 197 kg, sealhulgas tarnekvoot 663 670 155 kg ja otseturustuskvoot 8 877 042 kg. Kvoodiomanikust piimatootjaid oli Eestis PRIA andmetel käesoleva aasta III kvartali lõpus üle 1030.

1. kuni 15. juulini võttis PRIA piimakvoodi omanikelt vastu taotlusi neile 2010/2011. kvoodiaastaks määratud piimakvoodi suurendamiseks. Taotlusi esitati 124 ning 120 avaldust rahuldati. Välja jagati täiendavalt 23 220 305 kg tarnekvooti ja 1 370 129 kg otseturustuskvooti.

Kvooti on võimalik muuta üks kord kvoodiaasta jooksul ning üksnes avalduse esitamise ajaks täitmata individuaalse kvoodi või selle osa suurus. Piimakvoodi süsteemi rakendamine lõpeb 2014/2015. kvoodiaasta lõppedes ehk 31. märtsil 2015.

Lihatootmine

2010. aasta üheksa kuuga toodeti tapaloomade ja -lindude elumassi kokku 79 556 t, mis on 2009. aastaga võrreldes 3215 t vähem (tabel 3).

Tabel 3. Lihatoodang elumassis 2009. ja 2010. aasta kolme kvartali jooksul (tonnides)

Näitajad	2009	2010	2010/2009	
			+/-	%
Tapaloomade ja -lindude elumass	82 771	79 556	-3215	96
sh veistel	19 239	16 237	-3002	84
sigadel	46 987	45 849	-1138	98
lammastel ja kitsedel	1182	1143	-39	97
lindudel	15 363	16 327	+964	106

Allikas: ESA, PM

Sealiha

2010. a üheksa kuuga oli sealihatoodang elumassis 45 849 t, mis on 1138 t vähem kui 2009. a. Lihatöötlemisettevõtted ostsid kokku 276 200 siga, liha saadi 21 652 t. Sea lihakeha keskmine mass oli 80 kg. Sealiha osatähtsus liha kogutoodangust oli 58%, mis on möödunud aasta tasemel. Sealiha keskmine kokkuostuhind oli 23,52 kr/kg.

Põrsaid sündis 2010. a üheksa kuu jooksul 570 500. See on 23 000 põrsast rohkem kui eelmisel aastal. Sellest tulevalt on oodata käesoleva aasta II poolel sealihatoodangu mõningast kasvu.

Veiseliha

Lihatõugu veiste üldarv on pidevalt kasvanud ning PRIA registrisse oli neid kantud 2010. a 30. septembri seisuga 40 532 ehk 5913 (+17%) enam kui eelmisel aastal samal ajal. Kõige enam oli aberdiini-anguse tõugu veiseid, 10 642, järgnesid herefordid, 10 449, ja limusiinid, 9114. Veiseliha osatähtsus kogu lihatoodangust oli 2010. a üheksa kuu andmetel 20%.

Tabel 4. Prognoositav lihatoodang kolme kvartali jooksul tapamassis 2009. ja 2010. aastal (tonnides)

Näitajad	2009	2010	2010/2009	
			+/-	%
Loomade ja lindude tapamass	55 752	53 938	-1814	97
sh veistel	10 774	9093	-1681	84
sigadel	33 361	32 553	-808	98
lammastel ja kitsedel	556	537	-19	97
lindudel	11 061	11 755	+694	106

Allikas: PM

Vasikaid sündis 2010. a üheksa kuu jooksul 82 300, mis on 800 võrra vähem kui möödunud aastal. Seega veisekarjade vähenemine pole veel päriselt lõppenud.

2010. a üheksa kuuga toodeti Eestis veiseliha elumassis 16 237 t, mis on 3002 t ehk 16% võrra vähem kui eelmisel aastal. Lihatöötlemisettevõtete kokkuostetud 25 600 veisest saadi 6025 t liha, mis on 1028 t enam kui eelmisel aastal.

Veiseliha keskmine kokkuostuhind oli 2010. a kolme kvartali jooksul 26,72 kr/kg. See on üle ühe krooni võrra rohkem kui möödunud aastal.

Lamba- ja kitseliha

2010. a üheksa kuuga toodeti lamba- ja kitseliha elumassis 1143 t, mis on 39 t võrra vähem kui 2009. aastal. Lambaid ja kitsi osteti kokku 3000 ja neist saadi 57,5 tonni liha tapamassis. Lamba- ja kitseliha osatähtsus kogu lihatoodangust oli 2% piires.

Euroopa Liidu suuremates lambaliha tootvates riikides 2010. aastal tootmine vähenes ja lambalihahinnad olid 2006.–2008. a keskmisest madalamad. Samal ajal on vähenenud ka lambaliha tarbimine. 2008. a tarbiti Euroopa Liidus inimese kohta 2,8 kg lambaliha. Prognoosid kinnitavad järgnevatel aastatel tarbimise languse jätkumist. Probleemiks Euroopa Liidu lõuna- ja keskosas paiknevates liikmesriikides ja ka meie põhjanaabri Rootsi lambakasvatusektoris on sinikeelhaiguse laialdane levik.

Linnuliha

Lindude arv oli 2010. a 30. septembri seisuga 2 049 700, mis on 207 500 linnu võrra enam kui eelmisel aastal. Kanabroilerite arvukuse kasv on tingitud turusituatsiooni paranemisest ja tugevast reklaamist kasulike linnukasvatussaaduste tarbimise propageerimisel linnuliha teavitus- ja müügi edendamisprogrammi „Linnuliha on kasulik“ raames 2008/2009. a. Kui 2009. a üheksa kuuga toodeti linnuliha 15 363 t eluskaalus, siis käesoleval aastal 16 327 t ehk 964 t enam. Linnuliha osatähtsus kogu lihatoodangust oli 2010. a üheksa kuu keskmisena 21%.

Munatootmine

2010. a üheksa kuuga toodeti meil 139 207 000 muna, mis on 14 624 000 muna ehk 12% võrra rohkem kui eelmisel aastal. Kana kohta saadi üheksa kuuga 199 muna ehk kolm muna enam kui eelmisel aastal samal perioodil. Munatootmise suurenemise peamiseks põhjuseks on turusituatsiooni paranemine ning uute kaasaegsete lindlate käikuandmine Peri POÜs, OÜs Sanlind ja Linnu Talu OÜs, mis võimaldas munakanade arvukust suurendada.

V E I S E D

Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu tunnustamisel valitsenud tingimuste muutmine

Pm-mag Tõnu Põlluäär

*Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu
tõuraamatu- ja aretusosakond*

Käesoleval aastal möödus viis aastat, mil ETKÜ esitas tunnustamiseks Veterinaar- ja Toiduametile (VTA) aretusprogrammid. Sel aastal tuli programmid ja nende lisad kõik uuesti üle vaadata, kaasajastada, kohendada vastavalt kehtivatele seadustele ning uuesti esitada.

Aretusühingu tunnustamine on vajalik, et ühistu aretus-tegevusega üldse tegelda tohiks. Tunnustus kehtib viis aastat. Protsess ise oli seekord suhteliselt keeruline, kuna 1. juuliks esitatud dokumendid ei vastanud Veterinaar- ja Toiduameti spetsialistide ootustele ning tuli korduvalt üle vaadata ja uuesti esitada. Samuti tuli vastata erinevatele järelepärimistele ja selgitada aretuse praktilisi seisukohti. Septembrikuu keskel saime VTA-ga lõpuks kokkuleppele ja otsusega nr 294 15.09.10 tunnustati kehtetuks kõik seni kehtinud aretusprogrammid ja nende lisad ning kinnitati järgmised dokumendid, mis käesolevas artiklis on loetletud ja kirjeldatud ka põhimõttelisi muudatusi, võrreldes seni kehtinutega.

1. Eesti holsteini tõu (EHF) aretusprogramm

Suuri muudatusi holsteini tõu aretuse eesmärkides ei tehtud. Täpsemaks muudeti valikutunnuste geneetilise ja majandusliku hindamise põhimõtteid ning kaasajastati numbrilisi näitajaid.

2. Eesti holsteini tõugu lehmade välimiku hindamise kord

Seni kehtinud 16 hinnatava tunnuse asemel hinnatakse nüüd 18 tunnust, mis on kooskõlas Euroopa ja maailma Holsteini-Friisi Konföderatsioonide otsustega.

3. Eesti punase tõu (EPK) aretusprogramm

Programmi on täielikult muudetud ja kaasajastatud. Eessõnas on käsitletud EPK kujunemist ja tõu kirjeldust ning kõrvutatud 2009. a tulemusi seni kehtinud aretusprogrammiga. Aretusprogrammis täpsustati aretuse eesmärgid ja nende realiseerimise võimalusi, samuti aretusmeetodeid ja teiste tõugude valikut. Lisati ka kasutatavate aretuskomponentide iseloomustused. Kahjuks polnud aega aretusprogrammi aretuskoguga arutada, kuid see kaatsuse teostamine jääb tulevikku.

4. Eesti punast tõugu lehmade välimiku hindamise kord

Muutused on seoses 1.01.10 kasutusele võetud üldtunnuste hindamise meetodikaga (nn 80 punkti süsteem), mis tähendab, et tüübi-, udara- ja jalgade hindeid enam kokku ei liideta, vaid igale neist antakse eraldi hinnang. Seoses sellega on lineaarsel skaalal toodud üldtunnuste hinded võrreldavad nii EHF kui ka EPK tõus. Endiselt hinnatakse lineaarselt 14 üksiktunnust.

5. Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord

Kuna seda korda on muudetud korduvalt, siis seekord muudatusi ei tehtud, täpsustati vaid seaduslikke aluseid.

6. Aretuslooma põlvnemise registreerimise ja põlvnemise õigsuse kontrollimise kord

Korda kaasajastati ja kuna loomaomanikud ei taha tihti-peale veisemüügil kaasa anda põlvnemistunnistust, siis täpsustati põlvnemistunnistuse väljaandmise kohustusi. Samuti täiendati geneetilise ekspertiisi läbiviimise korda ja toiminguid, mida tehakse, kui loomaomanik aretusspetsialisti poolt märgitud puudusi ei kõrvalda. Kahjuks tuleb sellist olukorda sageli ette, kus aretusspetsialist avastab valede põlvnemisandmetega veiseid ja sel puhul on ainus

Foto 1. Viss 2009 Aasa (om Kõpu PM OÜ)

(A. Juus)

Foto 2. Viss 2007 Liisu (om Tartu Agro AS)

(T. Põlluäär)

korrigeerimise võimalus geneetiline ekspertiis. Paraku loomaomanikud keelduvad seda tegemast, sest geneetiline ekspertiis on kallid. Samas jäävad andmebaasi valed põlvnemisandmed. Selle alusel käib aga geneetiline hindamine ja aretustegevus.

7. Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord

Täiendatud on sugupullide aretuseks tunnustamist. Täiesti uus punkt on sperma varumise korraldamise ja kvaliteedi hindamise protsess kunstliku seemenduse jaamas, mida varasemates kordades kirjeldatud pole.

8. Emaslooma seemendusandmete registreerimise kord

Juba mõnda aega on seemendajatel kaks võimalust seemenduste sisestamiseks – saata seemendusaruanne ETKÜ-sse või ise sisestada seemendusi Interneti kaudu otse andmebaasi. Siin on täpsustatud registreerimist ja kohustusi, millised andmed esitatakse paber kandjal.

9. Seemendusosalased koolitusprogrammid ja seemendaja tunnistuse saamise nõuded ning tunnistuse väljastamise kord

Selle korraga on täpsustatud seemendajate koolitusvõimalusi ja seemendajate kontrollimist ETKÜ spetsialistide poolt.

10. Aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise kord

Geneetilise väärtuse kasutamine on ära toodud aretusprogrammides. Korras on viidatud geneetilise väärtuse hindamise läbiviija Jõudluskontrolli Keskuse aadressile ning kirjeldatud lihavede jõudlusandmete säilitamist ja kasutamist.

11. Põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimine ja selle üle arvestuse pidamise kord

Seni kehtinud korras nimetati vaid variandid, millised on sündinud vasika märgistamise nõuded enne kõrvamärgiga märgistamist. Uus kord näeb ette, mida loomaoma-

nik peab tegema 24 tundi pärast vasika sündi, juhul kui vasikat ei märgistata kohe kõrvamärgiga.

12. Lihavede aretusprogramm

Täiendatud on aretuseesmärke ja nende saavutamise võimalusi lihatõugu vedel. Samuti lisati kõikide aretusprogrammides lubatud lihatõugude iseloomustused.

13. Lihavede jõudluskontrolli läbiviimine, mis koosneb järgmistest kordadest:

13.1 Aretuslooma põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord

13.2 Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse

13.3 Aretuslooma jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste avaldamise kord

13.4 Jõudlusandmete kogumise koolitusprogrammid ning jõudlusandmete koguja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord

13.5 Aretuslooma jõudlusandmete kasutamise kord.

Et lihatõugu vedel jõudluskontrolli läbiviimise korda muudeti alles 2008. a, siis nüüd täpsustati andmeid ning viidi sisse kehtivad seadusandlikud alused. Põhimõttelisi muudatusi seoses lihavede jõudluskontrolliga ei ole. Kuid lihatõugu vedelale kehtivad täiendavalt ka piimavede kohta toodud aretusprogrammide lisad.

Kõik nimetatud korrad, kohustuslikud algdokumendid ning nende vormid on saadaval ETKÜ kodulehel (www.etky.ee - "aretusprogrammi osad") ning kõikidele loomaomanikele kohustuslikuks täitmiseks. Täitmist kontrollivad VTA töötajad, kellel on õigus viidata puudustele ning kontrollida atesteerimistunnistuste olemasolu.

Tuleb veel kord rõhutada, et käesolevas artiklis nimetatud aretusprogrammides ja nende lisades olevad punktid on kohustuslikuks täitmiseks kõikidele veisekasvatajatele. Aretusprogrammid ja nende lisad on koostatud vastavalt põllumajandusloomade aretuse seadusele.

Eesti maatõugu lehmade kehamõõtmete dünaamika

Pm-mag Käde Kalamees
EK Selts
emeriitprofessor Olev Saveli
Eesti Maailikool

Juba 1910. a oli Aleksander Lilienblattil kui eesti maakarja ausse tõstjal ja propageerijal arusaamine, et vedel piimatoodangu kiiremaks kasvuks on vaja teada vedel välimiku ja kehamõõtmete ning kehamassi andmeid. Seetõttu on teada 1910.–12. a maakarja esimeste mõõtmiste andmed ja on võimalik analüüsida, kuhu maakarja aretus on nüüdseks välja jõudnud ja mida peaks veel paremini tegema.

Alates 1963. aastast on eesti maakarja vedelid pidevalt mõõdetud ja hinnatud. 1963–1995 mõõtis ja hindas maakarja Ain-Ilmar Leesment ning alates 1995. aastast Käde

Foto 1. Rekordlehm Lillik (10 126 kg), omanik Massiaru POÜ
(P. Alfhtan)

Tabel 1. Eesti maatõugu lehmade kehamõõtmete dünaamika

Aastad	1910–12	1935–39	1948	1968	1988	1997–99	2009
Mõõdetud lehmi	200	559	1325	507	377	218	279
Ristluu kõrgus, cm	117	121	121	122	122	128	132
Rinna sügavus, cm	61	65	64	66	67	69	71
Laudja laius ₁ , cm	43	48	46	50	49	48	50
Laudja laius ₂ , cm	38	42	41	42	40	x	44
Laudja pikkus, cm	45	50	48	51	52	49	52
Keha pikkus (lint), cm	x	160	157	x	x	162	167
Rinna ümbermõõt, cm	162	174	165	179	183	176	182
Kehamass, kg	320	424	380	456	496	436	489

Kalamees. Laiulatuslikum andmete töötlemine ja analüüs on toimunud 20-aastaste intervallide järel (1910–1988).

1989. a näitas Päriveri maakarja uuring, et suurema piimatoodanguga olid maakarja lehmad, kelle kehamass ületas 450 kg, praegu on aga maakarja lehma kehamass 500 kg ringis, mis tagab ka suurema toodanguvõime.

Mitmed varasemad teadusuuringud on kinnitanud, et suurema piimatoodangu saavutamisel on olulised veiste kehamõõtmete ja välimiku näitajad. Einar Orgmets kaitstes 1997. a doktoriväitekirja teemal “Lehmade välimik, kehamõõtmed ja piimajõudlus”. Ilusama kehaehituse ja optimaalsete kehamõõtmetega lehma piimatoodang on üldjuhul ka suurem. Seetõttu on väga oluline just väikese-arvulise tõu puhul järjepidevalt veiseid mõõta ja hinnata, et osata valida parimaid pulliemasid.

Viimasest ulatuslikust mõõtmisest oli möödunud 21 aastat. Maakarja on pidevalt mõõdetud ja hinnatud tõuraamatusse kandmisel, kuid statistiline analüüs on aastast 1997–1999.

2009. a alustati Eesti maaülikooli teadlaste algatusel ulatuslikku eesti piimatõugude mõõtmist, et teada saada, kuidas on muutunud eesti piimaveiste mõõtandmed. Mõõdetavate lehmade valim moodustati Jõudluskontrolli Keskuses kontrollialustest karjadest juhuslikkuse printsiibil. 2009. a sügistelvel mõõtis ja hindas Käde Kalamees 30 majapidamises 279 maakarja lehma.

Maakarja lehmade mõõtmeid saab võrrelda 100 aasta jooksul (tabel 1). Ristluu kõrgus oli parematel maakarja lehmadel 1910.–1912. aastal 117 cm. Järgmise 25–29 aastaga suurenes see 121 cm-ni, seega 4 cm võrra (1935.–1939. aasta mõõtmised). Järgmise 50 aastaga ristluu kõrgus praktiliselt ei suurenenud (+1 cm). 1988. aastast kuni 1997.–1999. aastani (10 aastaga) suurenes ristluu kõrgus 6 cm ja kuni 2009. aastani 10 aastaga omakorda 4 cm. Seega on 100 aasta jooksul muutunud lehmad kõrgemaks 15 cm, oluliselt kiiremini viimasel 21 aastal pärast EK Seltsi taasasutamist.

Rinnasügavus koos kõrgusmõõtmega väljendab lehma nn keharaami, mis tagab mäletsejatele mahukad seedorganid. Selles osas on võrreldavatel perioodidel lehmade võimekus suurenenud. Rinnasügavus on 100 aasta jooksul suurenenud 10 cm võrra.

Piimalehma kehalaiust ei mõõdetata, kuid kaudselt võib seda hinnata vaagnaehituse järgi, mille väliseks määranaguks on laudja mõõtmed. Nii puusanukkide vahekaugus (ll_1) kui ka reieliigete vahekaugus (ll_2) on suurenenud vastavalt 7 cm ja 6 cm, kusjuures enam Eesti vabariigi esimesel perioodil, järgmise 70 aasta jooksul on mõlemad mõõtmed vähe muutunud. Samaväärselt on muutunud laudja pikkus. Kuigi kehapikkuse andmed pärinevad 1935.–39. aastatest, selgub, et keha on pikenenud laudjapikkuse arvel. Järelikult on suurenenud maakarja lehma udara paigutusala.

Esikeha mahukust ja kehamassi väljendab rinna ümbermõõt, mida on mõõdetud 100 aasta jooksul samaviisi. Selle suurenemine 20 cm võrra tõi kaasa kehamassi suurenemise 169 kg võrra. Seejuures pole muutused olnud lineaarsed. Tõsisemad tagasilöögid olid sõjaperioodil ja Eesti taasiseseisvumisperioodi algusaastatel. Kehamass läheneb 500 kilogrammile ja rinna ümbermõõt ületab 182 cm.

Kokkuvõtteks tuleb märkida, et maakarja lehmade mõõtandmed on aastatel 1910–12 kuni 1935–39 suurenenud, mis saavutati eeskätt Peeter Kalliti sihiteadlikul aretustöö suunamisel. Sõja ajal ja taasiseseisvumisperioodil enamik veiste mõõtmetest vähenes.

EK Seltsi taasasutamisega 1989. aastal on tõhustunud tõuaretustöö, mida kinnitavad veiste suurenenud mõõtandmed.

Foto 2. Saarte Vissi esindus

(K. Kalamees)

L I N N U D

Baltimaade ja Soome XVIII linnukasvatuskonverentsilt

PhD Matti Piirsalu

Ülemaailmse Linnukasvatuse Teadusliku Assotsiatsiooni Eesti osakonna president

Eesti linnukasvatavate 1993. aastal alustatud Baltimaade ja Soome linnukasvatuskonverentside traditsioon jätkus sedapuhku 22.–24. septembril Leedu Vabariigi pealinnas Vilniuses.

Konverentsil olid linnukasvatusteadlased ja teadushuvilised linnukasvatavad Lätist, Leedust, Eestist, Soomest, Poolast, Venemaalt, Iirimaalt, Saksamaalt, Rootsist, Taanist – ligi 100 inimest. Eesti delegatsioon oli kuueliikmeline. Linnukasvatusteadlaste ning praktikute kõrval olid meie poolt konverentsile kaasatud linnukasvatuse tarbeks vitamiine ja teisi söödalisandeid tarniva firma OÜ Estvet esindaja Jüri Kasper ning mineraalsöötasid ja täiendsöötasid tarniva firma OÜ Anu Ait esindaja Peeter Tammik. Enamik osalejaist olid ammused tuttavad, sest ega linnukasvatusega tegelejate ring viimastel aastatel laienenud ei ole, meil pigem kahaneb.

Konverentsi avas ja tervitussõnavõtuga esines Ülemaailmse Linnukasvatuse Teadusliku Assotsiatsiooni Leedu osakonna president, põllumajandusdoktor, professor Vytautas Sirvydis, kes oli ühtlasi konverentsi korralduskomitee esimees. Konverentsile tõi tervitusi ja soovisid kordaminekut Ülemaailmse Linnukasvatuse Teadusliku Assotsiatsiooni peasekretär doktor Roel Mulder, Eesti ja Läti osakondade presidendid filosoofiadoktor Matti Piirsalu ja Mara Butka ning Soome osakonna asepresident Lea Lastikka.

Konverentsi programmis oli 14 teadusettekanne linnukasvatuse aktuaalsetel teemadel ja üks tutvustav artikkel konverentsi sponsoreerinud firma Haaviston Siitoskanalalt. Konverentsi sponsoreid oli kokku 27 firmat. Konverentsi kogumikus oli trükitud 33 tööd, kuid tiheda ajagraafiku tõttu kõiki töid ette ei kantud. Lisaks oli veel viis stendiettekannet.

Eesti linnukasvatuse ja -teaduse olukorrast ning eesti vuti aretus-säilitusprogrammi ja individuaalse jõudluskontrolli läbiviimisest tegi ettekande Matti Piirsalu. Kui veel 2001. aasta 31. detsembril oli Eestis 2 300 000 lindu, toodeti 278 miljonit muna ja 6700 tonni linnuliha, siis 31. detsembril 2009. aastal oli linde veidi alla 1 800 000, toodeti 173 miljonit muna ning 15 100 tonni linnuliha (tabel 1). Nii munade kui ka linnuliha tootmine on käesoleval aastal kulgenud tõusvas joones. I poolaastal võrreldes eelmise aasta sama perioodiga suurenes munade tootmine 14% ning linnuliha tootmine 4%. Kui veel 2001. aastal toodeti meil ühe elaniku kohta 204 muna, siis 2009. aastal oli vastav näitaja 184. Positiivseks tuleb lugeda asjaolu, et

on hakatud tootma suuremates kogustes oomega-3-rasvhappeid sisaldavaid kana- ja vutimune, mis tarbijate seas on tuntud tervisemunadena. Kasutatavaks tõumaterjaliks munade tootmisel on põhiliselt krosside Hy-Line Variety Brown ja Hy-Line Variety W-36 munakanad.

Linnuliha tootmine on Eestis viimase nelja aastaga suurenenud 21%, 2006. aasta 12 500 tonnilt 15 100 tonnini 2009. a. Tugevasti on laiendatud linnulihatoodete sortimenti, edukalt on läbi viidud reklaamikampaaniaid. Kui 2002. aastal toodeti meil ühe elaniku kohta aastas 8,5 kg linnuliha, siis möödunud aastal oli vastav näitaja 11,6 kg. Aastane linnuliha tarbimine Eestis on 22 kg elaniku kohta. Seega katab linnuliha toodang veidi üle poole eesti-maalaste vajadusest. Kanabroilerikasvatuses kasutatakse meil krossi Ross 308 tõumaterjali.

Linnukasvatusteaduses on meil olukord kaunis nukker. Katsetööd toimuvad põhiliselt vuttidega, sest teistel linnuliikidel puudub linnukasvatustevõtete vähese huvituse tõttu katsebaas. Samuti ei kasvatata linnukasvatustevõtetes majanduslikest raskustest ja turuolukorrast tingituna paljusid linnuliike, nagu haned, pardid, muskuspardid ja kalkunid. Tunnustada tuleb emeritprofessor Harald Tikku ja teadur Viive Tikku, kes vaatamata soliidsele eale on edukalt linnukasvatusteaduses tegevad. Kurb, et Eesti maailmikoolis puudub teadustöötaja linnukasvatuse alal.

Läti-poolsed tervitused konverentsile andis edasi Ülemaailmse Linnukasvatuse Teadusliku Assotsiatsiooni Läti osakonna president Mara Butka. Linnukasvatussaadus-

Foto 1. Vasakult dr Roel Mulder, WPSA peasekretär, Mara Butka, WPSA Läti osakonna president, prof Vytautas Sirvydis, WPSA Leedu osakonna president, PhD Matti Piirsalu, WPSA Eesti osakonna president, Lea Lastikka, WPSA Soome osakonna asepresident
(J. Kasper)

te tootmine Lätis on alates 1999. aastast alates sammunud tõusuteel (tabel 2).

Tabel 1. Lindude arv, munade ja linnuliha tootang Eestis aastatel 2006–2009

Näitajad	2006	2007	2008	2009
Lindude arv seisuga 31.12, tuh	1638,7	1477,6	1757,3	1795,8
Munade kogutoodang, mln tk	182,6	157,6	146,5	172,8
Munatoodang ühe elaniku kohta aastas, tk	163	176	175	184
Linnuliha kogutoodang, tuh t	12,5	11,5	13,1	15,1
Linnuliha tarbimine ühe elaniku kohta, kg	17,5	17,7	19,4	22,0

2009. aastal toodeti Lätis 681 miljonit muna. Põhiliseks tootjateks on kompaniid Balticovo, Madona ja Daugavpils Putni. 90% munakanadest on krossi Lohmann Brown linnud, vähesel määral on krosside Hisex Brown ja Lohmann LSL munakanu. Linnuliha tootmise madalseisuaastal 1999 toodeti Lätis ainult 6300 tonni linnuliha. Toodangust 65% müüakse töödelduna. Linnuliha tootmiseks kasutatakse kanakrosse Hybro, Cobb ja Ross.

Professor Vytautas Sirvydise ettekandest selgus, et Leedus on käesoleval ajal 3,5 miljonit munakana ja 40 miljonit broilerit. Munakanakrossidest on esindatud Hisex White, Hisex Brown, Lohman White, Lohman Brown ja lihakanakrossidest on kasutusel Ross, Cobb, Hybro ning Hubbord. 2009. a toodeti Leedus 850 miljonit muna, mis teeb keskmiselt 270 muna inimese kohta. Möödunud aas-

tal importis Leedu 9,5 miljonit muna ja eksportis 194 miljonit muna.

Tabel 2. Linnukasvatussaaduste kogutoodang ja toodang ühe elaniku kohta Lätis aastatel 2006–2009

Näitajad	2006	2007	2008	2009
Munade kogutoodang, mln tk	553	630	602	681
Munade tootmine ühe elaniku kohta, tk	242	277	266	302
Linnuliha kogutoodang, tuh. t	20,6	20,6	23,1	23,2
Linnuliha tootmine ühe elaniku kohta, kg	4,6	5,3	6,2	7,4

Linnuliha toodetakse 70% kanabroileritega. Broilerite kasvuperiood on keskmiselt 38–40 päeva. 2009. a toodeti Leedus 100 000 tonni linnuliha, mis teeb keskmiselt 26 kg inimese kohta. 2009. a importis Leedu 25 000 tonni linnuliha ning eksportis 18 300 tonni. Leedus on linnukasvatusteadus heal järjel. Teaduslikke uurimistöid tehakse kolmes ülikoolis ja viies instituudis. Põhilised uurimistööd on lindude söötmisest ja söötade kvaliteedist.

Nii konverentsi ettekanded kui ka kogumikus trükitud tööd käsitlesid põhiliselt mitmesuguste söödalisaandite mõju lindude kasvule ja verenäitajatele.

Sponsorite tutvustatud ja konverentsi stendidel loetust pakkusid enim huvi Suomen Broiler OY materjalid ja Haaviston Siitoskanala artiklina esitatud moderniseeritud lindla munakanadele.

Konverents möödus sõbralikus õhkkonnas. Palju teavet vahetati kohvipauside ajal ja õhtustel koosviibimistel. Järgmine, XIX Baltimaade ja Soome linnukasvatuskonverents toimub 2011. aastal Riias.

S E A D

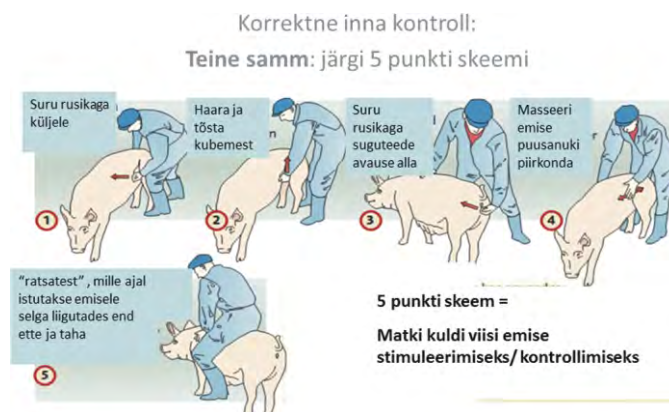
Seemenduse meistrikläss

Pille Kütt

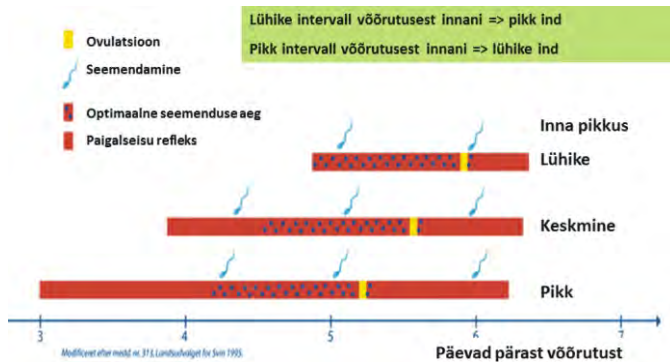
Eesti Tõusigade Aretusühistu

Eesti Tõusigade Aretusühistu on võtnud endale ülesandeks korraldada igal aastal Eesti seakasvatajatele üks põhjaliku teemakäsitlusega kahepäevane seminar, et tuletada meelde ja kinnistada juba õpitut ning saada uusi teadmisi just välisloketoritelt. Eelmisel aastal esines seakasvatajatele John Gadd Inglismaalt. Selle aasta peaesineja oli Taani seakasvatustõustaja Kirsten Kyndesen, kes tegutseb väikesel Bornholmi saarel ja on seakasvatajatele nõu andnud juba üle viieteistkümnelt aastat. Oktoobri seemendus- alase seminariteemaks oli seakasvatajate teadmiste parandamine emiste ettevalmistusest uueks sigimistsükliks, inna avastamine, sperma käitlemine ja seemendusosakonna töö korraldamine seafarmis.

Tähelepanu ja keskendumine. Nii emiste valiku kui inna avastamise juures on väga oluline olla tähelepanelik. Põrsastest võõrutatud emiste lauta minnes tuleb kesken-

Joonis 1. Inna avastamine

Joonis 2. Seemendamine

duda ainult indlevate emiste väljaselgitamisele. Taani seakasvatustehnikud on hakanud üha enam tähelepanu pöörama kõrvalistele mõjudele. Näiteks seemenduslauta minnes ei tohi töötaja kaasa võtta mobiiltelefoni, mis võib tema tähelepanu hajutada ja mõjutada töö tulemust.

Esimesed inna tunnused avalduvad tavaliselt 3.–4. päeval pärast põrsaste võõrutamist. Õige innaavastamise tehnika esimene samm on kuldi kontroll. Selleks tuleb pühkida indleva emise välissuguorganeid paberiga ja visata paber kuldi ette. Teine samm on inimese poolt imiteerida kuldi tegevust indleva emise juures. Taanlased kasutavad inna kontrollis viie punkti skeemi.

Iga emise kontrolliks tuleb kulutada vähemalt üks minut. Samas sõltub kuluv aeg inna erinevast faasist ja sellest, kui hästi on kult aktiveeritud.

Oluline on emised eelnevalt sorteerida ja probleemset emikud, ammemised, liigselt lahjunud emised jt paigutada ja märgistada eraldi. Neid emiseid tuleb hakata vaatlema juba esimesel päeval pärast võõrutust inna avastamiseks. Inna avastamiseks saab kasutada kontrollsüsteemi: 3. ja 4. päeval pärast võõrutust üks kord päevas, 5. päeval kaks korda päevas, probleemsetel emistel kaks korda päevas alates esimesest päevast.

Seemendamine. Väga oluline on hügieen. Emise välissuguorganid tuleb puhastada puhta paberrätiga, et kateetri

sisseviimisel ei satuks tuppe mustust. Ebapiisava hügieeni tagajärjeks võivad olla ümberindlus ja emakapõletik. Inna kestus on keskmiselt 60 tundi (varieerudes 30–140 tunnini), ovulatsioon toimub inna teise kolmandiku järel umbes 40 tundi pärast inna algust. Optimaalne aeg seemendamiseks on 24 tundi enne ovulatsiooni kuni 4 tundi pärast ovulatsiooni.

Suurt tähtsust omab ka sperma õige säilitamine. Temperatuuril alla 15 °C säilitamine tekitab spermidele pöördumatuid kahjustusi ja viljastusvõime langeb. Üle 18 °C temperatuuril kulutavad spermid energiat ja lüheneb nende eluiga. Õige on säilitada spermadoose 16–18 °C juures. Soovitus igale farmerile – muretsega endale miinimummaksimum termomeeter, et oleksite alati kindel säilitatava sperma kvaliteedis.

Tiinuskontroll. Kõige varasema ja efektiivsema tiinuse kontrolli saab kuldiga. Kult avastab umbes 30% mittetiinetest emistest. Alati tuleks kasutada kultu, kuid mitte ainult. Tiinuskontrolli on soovitatav teha ultrahelitestriga 28. ja 35. tiinuspäeval, kuid see vajab harjutamist ja kogemust. Anduri vale asetuse korral on lihtne saada positiivne tulemus, suunates anduri põiele, või saada mittetiine tulemus, suunates anduri emakast mööda. Ultraheliskanneriga testitakse emiseid alates 24. tiinuspäevast. Kontrollida tuleks emist mõlemalt poolt ja ebaselge tulemuse puhul korrata testi nädala pärast.

Eesmärkide seadmine. Farmitöö lihtsustamiseks ja tõhustamiseks soovitatakse Kirsten Kyndesen kasutada eesmärkide süsteemi. Eesmärgid peavad olema konkreetsed, mõõdetavad ja õigesti ajastatud. Samuti peavad need olema reaalselt teostatavad ja koos meeskonnaga ette valmistatud. Eesmärgid peavad olema ajaliselt määratletud ja iga töölõigu eest peab olema kinnitatud vastutaja. Tähtis on töötajate motiveerimine. Heade töötulemuste saavutamiseks peavad tööd olema koordineeritud kõikides farmi osakondades.

PIIMANDUS

Piimanduslabori loomisest loomakasvatusinstituudis 50 aastat

Põllumajandusdoktorid Arvi Olkonen ja Merike Henno
Eesti Maailikool

Piimandusalane uurimistegevus Eestis katkes sõja-aastatel, kui mitmed Õisu katsemeierei juhtivateadlased eesotsas Nikolai Kingiga siirdusid pagulusse. Teadustegevuse jätkamiseks Eesti piimandussektorile olulistest valdkondades moodustati 1947. aastal asutatud Teaduste Akadeemia Loomakasvatuse ja Veterinaaria Instituudi koosseisus piimanduse, lihaproduktide uurimise ja keemia la-

bor. Laboris töötasid Jaan Klaar, kes tegeles juustu kvaliteedi parandamisega, Verner Kõiv, uuris või väljatuleku ja piima jahutamise seonduvaid küsimusi, ning Jaan Tomson, kelle uurimistöö hõlmas piima koostist ja kvaliteeti. Tallinnas oli labori kaastööliseks Emil Ruuber, kes töötas välja uue meetodi hapukoorevõi valmistamiseks piimhappe ja diatsetüüli lisamise teel, mida hiljem on täiendatud võiterale juuretise lisamisega. Need tööd andsid suure panuse Eesti sõjajärgse piimanduse taastamisse ning piima ja piimatoodete kvaliteedi parandamisse.

Viiekümnendate aastate keskel seiskus piimandusala uurimistöö praktiliselt uuesti. Tekkinud tühiku täitmiseks loodi Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituudi direktori Adolf Mölderini initsiatiivil (Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus 6. maist 1959. a nr 170) instituudis piima ja piimasaaduste uurimise labor.

Foto 1. Pm-dr Arvi Olkonen

Labor alustas tööd 1960.

aasta aprillis koosseisus – juhataja kohusetäitja Valia Valdmann, nooremteadur Hilja Mölder, aspirant Hubert Raid, piimanduse tehnoloog Ada Lauri. Sama aasta novembris asus labori juhatajana tööle Arvi Olkonen. Juba järgmisel aastal täienes labori kollektiiv uute töötajatega – nooremteadurid Elmar Must, Hans Tint, hiljem Peeter Margus, Villu Käo, Konstantin Uspenski, as-

pirant Tiiu-Mai Türk. Pikemat aega töötasid laboris insener-tehnoloogina Hilse Peedoksaar, laborandid Laine Kadarik, Malle Nuuma (Mättas), Ene Evardt, Helve Otter (Laamann), Helgi Ojaste (Kaldmäe). Seitsmekümnendatel aastatel lisandusid teaduritena Mart Kuresoo, Eduard Punga, Ülo Karis, Vladimir Passel, Merike Henno (alates 2001. aastast labori juhataja).

Sajandivahetusel tuule tiibadesse saanud teadusasutuste ja ülikoolide reorganiseerimised ei jätnud puutumata ka piimanduse laborit. Alates 2005. aastast on labor taas osa veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituudist, seekord aga Eesti Maaülikooli eelnimetatud instituudi söötmissosakonna piima kvaliteedi uurimise laborina.

Mitme aastakümne vältel oli piimanduse labori üheks tähtsamaks töösuunaks jõudluskontrolliks vajalike piima koostiscomponentide analüüs ja uute automatiseeritud meetodite rakendamine. Labori nooremteadur Hilja Mölder alustas esimesena Eestis piima valgusisalduse määramist Kjeldhali meetodil pulliemade ja -järglaste jõudluse hindamiseks. Hiljem tegi aastaid sama tööd zootehnik Mai Ugaste. 1964. aastal oli ligi 2500 lehma (moodustas 1,3% majandite lehmade üldarvust) piima valgusisaldus pideva kontrolli all. Kuuekümnendate aastate alguses tegid majandite zootehnikud piima rasvasisalduse analüüse Gerberi meetodil. Mõlemad lehmade jõudluskontrollis kasutatavate piima koostiscomponentide analüüsimeetodid olid väga tömahukad. Jõudluskontrolli kaasatavate lehmade arvu suurendamiseks oli hädavajalik automatiseeritud määramismeetodite rakendamine.

Tänu Rafael Tuisu (ENSV Põllumajandusministeerium) jõupingutustele saadi 1968. aastal piimanduse laborile piima rasvasisalduse mehhaniseeritud määramiseks Taani firmast Foss Electric Milkotester MKII. Pärast analüsaatori katsetamist osutus otstarbekaks Milkotestri paigaldamine UAZ-tüüpi autole. Selles liikuv laboris määrati 1970. aastal jõudluskontrolli tarbeks 39 000 lehma piimaproovide rasvasisaldus. Hiljem lisandusid analoogsed autolaborid ka Harju rajooni, Saaremaale ja Hiiumaale. Läbimurdeaastaks piimaanalüüsise automatiseerimi-

sel oli 1970. aasta. Tbilisi spetsiaalsest konstrueerimisbüroost saadi seal tarbetult seisnud Milkotester Automatic ja Moskvast Timirjazevi Põllumajandusakadeemia piimanduse kateedrist Promilk Automatic.

Piimanduslaboratooriumi aparatuuri ja spetsialistide baasil moodustati 1971. aastal piimarasva- ja valguanalüüsise laboratoorium (juhataja Jaak Kihu), millest on tänaseks välja kasvanud kõigile piimatootjatele hästi tuntud Jõudluskontrolli Keskuse piimaanalüüsise labor (juhataja Mart Kuresoo). Hoolimata formaalsetest nime muutustest (1972. a ELVI Erikonstrueerimisbüroo piimarasva ja valguanalüüsise laboratoorium) asus analüüsise laboratoorium veel pikki aastaid piimanduslaboratooriumiga ühistes ruumides ja ühiselt kasutati ja hangiti ka aparatuuri (A. Olkonen, M. Kuresoo). 1973. aastal analüüsiti juba 40 000 lehma piima rasvasisaldus ja 2600 lehma piima valgusisaldus.

Järgmiseks tähtsaks verstepostiks piimaanalüüsise automatiseerimise teel olid 1977. aasta, kui piimanduslaboril õnnestus hankida MilkoScan 300, ja 1978. aasta, kui osteti MilkoScan 203. Need aparaadid võimaldasid ühes piimaproovis samaaegselt määrata nii rasva- kui ka valgusisaldus. 1979. aastal saadi Siberist (Tjumenist) Üleliidulisest Hobusekasvatuse Instituudist seal tarbetult seisnud Fossomatic 180 somaatiliste rakkude määramiseks piimas (foto 2). Käesolevaks ajaks on Jõudluskontrolli Keskuse piimaanalüüsise labori käsutuses kaasaegne aparaat ja jõudluskontrollis on ligikaudu 92% lehmatest.

Läbi aegade on piimanduse labori uurimistöö teiseks põhisuunaks olnud piima kvaliteedi parandamise võimaluste leidmine. Olgu siin esitatud mõned uurimisvaldkonnad ja nende täitjad:

- piima koostise muutus seoses laktatsiooni füsioloogiaga (V. Valdmann);
- lüpsiseadmete pesemise ja desinfektsiooni efektiivsuse parandamine (foto 3) (P. Margus, V. Käo);
- piima jahutamise efektiivsuse parandamine (E. Must);
- piimatööstustesse laekuva piima koostis (A. Olkonen);
- piimarasva koostis ning füüsikalised omadused ja erinevate söötade mõju juustu ja või kvaliteedile (H. Eller);

Foto 2. Fossomatic 180 piimaanalüüsise laboris

(Arhiiv)

Foto 3. Lüpsimasina pesuainete katsetamine (M. Henno)

- piima esmane töötlemine suurfarmides (A. Olkonen, M. Kuresoo) [NSVL Rahvamajandussaavutuste Näituse pronksmedal 1978. a];
- erinevate piimaanalüsaatorite võrdlev katsetamine (A. Olkonen, Ü. Karis, M. Kuresoo);
- piima koostise muutused lüpsil ja piima mikrobioloogiline saastumine lüpsil (M. Henno);
- piima külmumistäpp ja seda mõjutavad tegurid (V. Passel, M. Henno);
- piima laapumisomadused (P. Mootse, K. Mihhejev, I. Jõudu);
- toorpiima ja pastöriseeritud piima kvaliteedi võrdlus toiduna – katsed hiirtega (A. Olkonen).

Juustu augustuse hindamiseks võeti kasutusele röntgenoloogiline meetod (A. Olkonen). Meetodi rakendamine mitmes Eesti juustutööstuses aitas oluliselt kaasa toodetud juustu kvaliteedi paranemisele ja silmapaistvate kohtade saavutamisele juustukvaliteedi konkurssidel. 1995.–1997. aastal selgitati piima bakteritsiidse faasi pikendamise võimalusi laktoperoksüdaasüsteemi aktiveerimise teel nii vastavate kemikaalide lisamise abil piimasse või söötadesse ja sellise piima mõju juustu kvaliteedile.

Labori töötajad on kuulunud Eesti teaduspreemiatega autasustatud kollektiividesse: 1972. a Elmar Must ja 1977. a Arvi Olkonen ja Elmar Must.

Aastatel 1996–2000 oli piimanduslabor riikliku programmi „Piim” koordineerijaks ja mitmete uurimistemade täitjaks:

- „Piima mikrobioloogilise kvaliteedi, koostise, jääkainete- ja ternepiima jääkide sisalduse määramine”;
- „Lüpsiseadmete testimine, lüpsivigade kaardistamine ja nende kõrvaldamine ning nõuetekohase lüpsi õpetamine, efektiivsuse parandamine”;
- „Piima ülepäevase veo majanduslik analüüs ja piima kvaliteedi uurimine eesmärgiga toodetava piima ja piimatoodete vastavusse viimine EL direktiividega”;
- „Piimajahutustankide ja nende pesurite testimine”;
- „Mahepiimale ja mahepiimatoodetele normdokumentatsiooni väljatöötamine ning tootmisse evitamisele kaasaaitamine”.

Piimatootjate seas olid väga populaarsed igal aastal programmi raames korraldatud õppepäevad.

Viimasel aastakümnel on koos suurte muutustega farmitehnoloogias ja piimajõudluses toimunud mõningane suunamuutus ka piimanduslabori teadustöös. Peamisteks

uurimisvaldkondadeks on kujunenud piima laapumisomadusi, piimavalgu koostist ja piimarasva rasvhappelist koostist mõjutavate faktorite selgitamine.

Hea ülevaate piimanduslabori teadustööst annavad kaitsitud dissertatsioonid. Järgnevalt on esitatud kronoloogilises järjekorras dissertatsioonide autorid ja teemad.

1. Hubert Raid, veterinaariakandidaat – „Diagnostiliste meetodite täiustamine ja piima füüsikalise-keemiliste omaduste uurimine lüpsilehmade latentse streptokokkiline udarapõletiku korral”, 1964.
2. Arvi Olkonen, tehnikakandidaat – „Eesti piimatööstustesse laekunud piima koostisest ja biokeemilistest omadustest ning nende mõjust juustupiima normaliseerimisele ning eesti ja jaroslavli juustu väljatulekule”, 1964.
3. Huno Eller, tehnikakandidaat – „Piimarasva keemilise koostise sesoonsed muutused ja selle mõju või omadustele”, 1964.
4. Elmar Must, põllumajanduskandidaat – „Farmi piimajahutusviiside efektiivsus”, 1967.
5. Karin Türk, bioloogiakandidaat – „Kolibakterite arengudünaamikast juustus ja kohupiimas”, 1968.
6. Peeter Margus, bioloogiakandidaat – „Desinfektsiooni tähtsusest lüpsimasina sanitaarsel hooldamisel”, 1969.
7. Villu Käo, põllumajanduskandidaat – „Piima kvaliteedi parandamise ja piima kadude vähendamise võimalusi”, 1988.
8. Arvi Olkonen, põllumajandusdoktor – „Teoreetilisi ja praktilisi aspekte varutava piima kvaliteedi parandamiseks”, 1991.
9. Merike Henno, põllumajandusmagister – „Piima bakteriaalne saastumine lüpsil”, 1996.
10. Konstantin Mihhejev, põllumajandusmagister – „Piima laapumist mõjutavad tegurid”, 2002.
11. Ivi Kübarsepp (Jõudu), põllumajandusmagister – „Mineraalained piimas ja nende sisaldust mõjutavad tegurid”, 2002.
12. Merike Henno, põllumajandusteaduse doktor – „Piima kvaliteet ja seda mõjutavad tegurid”, 2005.
13. Ivi Jõudu, filosoofiadoktor – „Piima valgulise koostise ja geneetilise polümorfismi mõju piima laapumisomadustele”, 2008.

Foto 4. PhD Ivi Jõudu määrab piima laapumisomadusi (2006. a) (M. Henno)

Labor on alati olnud katsebaasiks ja teadurid juhendajateks erinevate erialade tudengite lõputöödele.

Labori töötajad on välja andnud üksteist piima kvaliteeti käsitlevat raamatut ja avaldanud hulgaliselt artikleid

erialakirjanduses. Kirjutati ka stsenaarium ja valmis film „Kvaliteetse piima tootmine”.

Labori töötajate eestvedamisel on valminud kaks „Piimanduse käsiraamatut”, 1971. ja 2001. aastal, kusjuures viimane valmis riikliku programmi „Piim” toel.

M E S I N D U S

Mesilaste aretus aastal 2010

Pm-mag Priit Pihlik
Eesti Maailikool

Mesilaste aretus erineb mõningal määral teiste põllumajandusloomade aretusest. Positiivne pool on see, et ühelt mesilasemalt on võimalik saada väga suurt hulka tütar-emasid, mesilasema väljaarenemise lühike aeg, partenogeenne paljunemine (lesed kannavad edasi täpselt samu omadusi nagu mesilasema) ning aretuse algmaterjali suur valik. Negatiivse poolele jääb mesilasemate paarumine aretajale mittesobilike leskedega. Seda annab vältida isoleeritud paarumisalade loomise ning mesilasemate seemendamise, kuid tavamesinikul kahjuks selliseid võimalusi pole.

Viimastel aastakümnetel on Eestis mesilaste aretusele väga vähe tähelepanu pööratud. Üks suuremaid tehtud vigu on, et mesilasperede valikul lähtuti ainult mesilasperede toodangunumbritest. Ainult üht kasulikku tunnust jälgides ei ole võimalik aretuses edu saavutada, pigem on tulemus vastupidine. Teine suur viga on olnud see, et kuna Eestis ei olnud tõumesilaid, ei saanud mesinikud tõumaterjali osta ning mesilasemasid imporditi välismaalt, uskudes, et sealt saadud materjal on väga hea. Tõesti andsid esimese põlvkonna järglased paremaid tulemusi tänu heteroosiefektile, kuid järgmised järglased häid tulemusi enam ei andnud. Tekkis suguluspaaritus, erinevad tõud segunesid kontrollimatult ja saadud järglastel olid pigem halvad kui head omadused.

Foto 1. EMTS liikmed koos Taani mesilaste aretajatega
(P. Pihlik)

Väikese meetoodangu, tagedate ning sülemlemisele kalduvate perede tõttu jääb mesinikul suurem osa tulust saamata ning see paneb paljudele mesinikele loobumismõtted pähe. Eesti Statistikaameti andmetel oli 2008. a mesilasperede arv ainult 24 800, see arv võib-olla küll tegelikult suurem (35 000), kuid ka siis on see liiga väike Eesti tingimuste jaoks. Eesti pindalat arvestades on võimalus pidada 120 000 mesilasperet, seega oleks arenguruumi tohutult. Eestis on ka liialt suur hobimesinike osakaal, mis teatud määral samuti pidurdab mesinduslast aretustööd.

Selleks et Eesti mesindust paremuse poole suunata, loodi **Eesti Mesilaste Tõuaretajate Selts** (EMTS) 23. augustil 2010. a. Seltsi asutajateks olid Aimar Lauge, Jaanus Tull, Aivar Raudmets ja Priit Pihlik.

EMTS peamisteks eesmärkideks on:

- Eestis tegutsevate mesilaste tõuaretajate ühendamine. Varem tegeles iga aretaja omaette ja omal moel, mille tulemusena oli raske saadud andmeid võrrelda;
- Eestis kasvatatavate **kraini ja itaalia** mesilasrassi ning **buckfasti ristandmesilaste** aretustegevuse koordineerimine. Praegu on aretustöökis välja valitud kraini, itaalia ja buckfasti mesilased, et saaks võrrelda erinevaid rasse-tõuge Eesti oludes ja mesinikel oleks valikuvõimalus. Buckfasti mesilastele on juba loonud puhaspaarumisaala Aimar Lauge poolt, sama teed tuleb minna ka kraini ja itaalia mesilasestega, et saavutada mesilasema paarumine teatud tunnustega leskedega;
- Eestis kasvatatavate kraini ja itaalia mesilasrasside ning buckfasti ristandmesilaste omaduste parandamine, et tagada mesilasperede jõudlusvõime ja geneetilise väärtuse suurendamine ning mesinduse majanduslik tasuvus. Parandatavad tõuomadused on mesilasperede toodanguvõime, talvekindlus, kevadine areng, rahulikkus, käitumine ning vastupidavus haigustele. Kui eelnevalt lähtuti mesilasperede valikul põhiliselt toodanguvõimest, siis heade tulemuste saavutamiseks tuleb valiku tegemisel kaasata rohkem tunnuseid aretustöösse; parandatud tõuomadustega mesilasperede eeliste propageerimine ja tõuaretuse vajalikkuse tutvustamine. Hobimesinikele on selgitustöö tegemine küll väga raske, kuid samas on see ka väga vajalik, kogu Eesti mesinduse üldise taseme tõstmiseks.

Loodud aretusseltsi tegevus ei ole siis ainult teoreetiliste teadmiste jagamine, vaid ka praktikas antud ülesannete rakendamine. Loodetakse ka riigipoolsele toetusele, kuna

aretustöö on väga kulukas ja ka riigi huvides on maapiirkondade majandustegevuse elavdamine. Praegu on EMTS taotlus tõuraamatu pidamiseks ning jõudluskontrolli läbiviimiseks esitatud Veterinaar- ja Toiduametile läbivaatamiseks, millele loodame positiivset otsust.

Edaspidi hakatakse aretusseltsi infot jagama kodulehe www.estbee.eu kaudu ning tegelema mesindusüritustel aretusala teavitustööga.

Esimeseks suuremaks tööks EMTS-is oli ühtse mesilas-pere hindamise aluste väljatöötamine. Selleks külastati suvel Taani Kuningriigi mesilaste aretusspetsialiste, kelle nõuandeid järgides töötati kohapeal välja mesilas-pere hindamise aluste skaala. Otsustati rakendada põhjamaade süsteemi, et tulevikus oleks parem koostööd teha. Järgnevalt on toodud lühidalt tähtsamad punktid hindamise juures.

Mesilas-pere hindamise alused

Hindamise skaala on 1–5 punkti, millest 5 on parim tulemus. Loetletud tunnused ei ole tähtsuse järjekorras.

1. Sülelemistung

Sülelemine on mesinduses väga ebasoovitatav nähtus, põhjustades suurt ajakulu ning meetoodangu langust. Kuna sülelemine pärandub väga hästi edasi, siis on oluline vältida aretustöös nende mesilas-pere kasutamist, kes kalduvad sülelema.

2. Temperament

Mesilaste temperamenti all mõistetakse seda, kas mesilane on tige ning nõelab mesinikku töötegemise ajal. Rahulike mesilastega on meeldivam töötada ning ka ajakulu on tunduvalt väiksem.

3. Rahulikkus kärjel

Kärgede tarust väljavõtmisel peavad mesilased jääma kärgedele ega tohi seal ärritunult ringi joosta. Selle tulemusena ei jahtu haue maha ja ka mesilasema on kerge üles leida, mis rahutu pere korral on mõnikord lausa võimatu.

4. Meetoodang

Hinnatakse mesila keskmise toodangu järgi (kaubamee kogus kilogrammides). Aretustööksoobilik pere peab mesila keskmist toodangut ületama 100%. Pikemaajalisel aretustööl ei saa aga seda tunnust väga arvestatavaks pidada, kuna mesila keskmine toodang on ühtlaselt väga kõrge. Siis tuleb hinnang perele anda teiste tunnuste järgi.

5. Talvitumine

Talvitumisel peetakse loomulikuks kaoks 5–10 % talvitunud mesilas-pere arvust. See kadu korvatakse vajaliku arvu abipere ületalvitumisega. Talvitumise näitajale on Eestis väga vähe tähelepanu pööratud ja see on mõningate karmide talvede korral valusasti kätte maksnud. Mesilas on talvitumiskaod olnud suuremad kui 50%. Taanis ja Rootsis talvitumisele suurt tähelepanu ei pöörata, kuid meie kliimaolusid arvestades on see vältimatu.

Mesilas-pere hindamise juurde lisatakse veel mesilas-pere noseматоosi proov. Positiivse leiu korral mesilas-pere aretustöös ei kasutata, kuna tegu on suhteliselt ohtliku kevadise haigusega. Samuti ei võeta aretustöös valikusse mesilas-peresid, kus esineb lubihaue.

Veel tehakse mesilas-pere hügieenitesti. Hügieenitesti korral vigastatakse teatud hulk kinnishauet ja vaadatakse, kui kiiresti surnud haue eemaldatakse kärjest. Mida hoolisam on mesilased kärje puhastamisel, seda rohkem nad suudavad võidelda erinevate haigustekitajatega.

Lähitulevikus on plaanis rajada olemasolevale buckfasti puhaspaarumisalale veel kraini ja itaalia puhaspaarumisalad, ilma milleta on aretustöö mõeldamatu. Kuna mesilasema hinnang antakse tema tütarde järgi, siis on vaja ka iga erineva rassi jaoks 300-mesilas-pere list kontrollmesilat. Mesilaste aretustöö peab olema pidev, kui ei suudeta järjepidevust tagada, siis on kogu eelnev töö olnud asjata.

Aretusselts soovib teha koostööd kõigiga, keda see valdkond puudutab ja soovib osaleda noorte mesinike koolitamisega. Noormesinikest on suur puudus, kuna vastavad õppimisvõimalused praegu puuduvad. Küll on aga loomisel mesinike kutsestandard, mille valmimisel on võimalus jälle hakata mesinikke koolitama. Mesindus elukutsena on huvitav ja ka tulu ei jää saamata, kui on hakkamist. Aretusselts loodab tulevikus oma tegevusega parandada Eesti mesinduse kehva seisut, pakkudes mesinikele suuretoodangulisi ja heade omadustega mesilas-pereid. See tagab mesilas-pere arvut suurenemise ja seeläbi kasu tolmeldamise teel nii põllumeestele kui loodusele, mis säilitab taimede liigirikkuse.

V E T E R I N A A R I A

Lehmade sigimisalane rahvusvaheline doktoriõppe suvekool

Professor Andres Valdmann
Eesti Maailikool

Lüpsilehmade madal sigivus on üks olulisemaid piima tootmise tasuvust piiravaid faktoreid. Probleem on globaalne ning on aastatega muutunud järjest teravamaks,

sest piimatoodangu kasvuga on kaasnenud eriti holsteini tõugu lehmade sigivuse langus. Tulenevalt probleemi ulatusest ja aktuaalsusest nii Eestis kui ka kogu maailmas korraldas EMÜ veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituut biomeditsiini ja biotehnoloogia doktorikooli raames 24.–28. maini Tartus Raadimõisa hotellis rahvus-

Foto 1. Dr. Frank van Eerdenburg viis OÜ Estonia Kõrtsi farmis läbi praktilise koolituse indlevate lehmade leidmiseks

(A. Valdmann)

vahelise doktoriõppe suvekooli „Reproductive challenges facing today’s dairy industry”.

Kursus kutsuti ellu võimaldamaks saada ja jagada uusi teadmisi lüpsilehmade sigimisfüsioloogiast, sigimispatoogiast, samuti ka sigivuse majandamisest. Kursusel analüüsiti suuretoodanguliste lüpsilehmade sigivuse languse põhjuseid, käsitleti söötmise ja ainevahetuse seoseid sigivusega, emaka tervishoidu, inna avastamist, sigivuse majandamist ja sigivusega seotud tõuaretuslikke küsimusi.

Õppejõududeks olid kutsutud vastava valdkonna maailma tippteadlased, kelle teadustulemused on fundamentaalse tähtsusega. Professor W. Ronald Butler Cornelli ülikoolist (USA) selgitas esimesena maailmas kehareserve mobilisatsiooni mõju ovulatsiooni ajale poegimisjärgsel, professor Geert Opsomer Genti ülikoolist (Belgia) selgitas lehmade munasarjade funktsioonihäirete riskitegurid, dr Frank van Eerdenburg Utrechti ülikoolist (Holland) töötas välja ning võttis kasutusele innatunnuste registreerimise uue meetodi indlevate lehmade leidmiseks, professor Robert Gilbert Cornelli ülikoolist (USA) töötas välja tsütoanalüüsil põhineva subkliiniliste emaka-

põletike diagnoosimismeetodi ja kehtestas diagnostika-kriteeriumid, dr Nicolas Friggens Prantsuse Rahvuslikust Põllumajandusuuringute Keskusest (INRA) töötas välja biomudelid maailma esimesele kommertsiaalselt turustatavale proaktiivsele piimakarja majandamise süsteemile Herd Navigator® (DeLaval), professor D. Claire Wathes Kuninglikust Veterinaarkolledžist (Inglismaa) avastas, et oksütotsiin on mäletsejalistel munasarjahormoon. Lisaks on ta uurinud luteolüüsi kontrolli mehhanisme, embrüonaalse surevuse põhjusi ning negatiivse energiabilansi mõju geeniekspressioonile ja lehma emaka immuunsüsteemile. Professor Britt Berglund Rootsi Põllumajandusteaduste ülikoolist on uurinud erinevate sigivusparameetrite päritavust ning nende parameetrite kasutamise võimalusi tõuaretuses.

Eesti Maaülikoolist esinesid koolitusel ettekannetega professor Ülle Jaakma, dotsent Kalle Kask ja professor Andres Valdmann. Lisaks õppejõududele olid ettekanded ka kõigil kursusel osalenud doktorantidel, andes sellega hea ülevaate Taanis, Norras, Rootsis, Soomes, Venemaal, Lätis ja Eestis lehmade sigimise valdkonnas tehtavast uurimistööst ja lahendamist vajavatest probleemidest. Praktilise õppuse farmis viis läbi dr Frank van Eerdenburg (foto 1). Väljasõppeseminar toimus lodjal Jõmmu.

Järgmistel kursustel soovivad doktorandid kuulata erinevate loomaliikide vahelisi võrdlevaid aspekte. Näiteks, miks püomeetraga koerad haigestuvad väga raskelt, isegi surevad, samas püomeetraga lehmad taluvad seda seisundit väga hästi. Aktuaalsed on lehmade tervise, majandamise ja prakeerimisega seotud küsimused, samuti pakub huvi, millised on tootjate seisukohad eeltoodud küsimustes. Soovitakse teada, kuidas pikendada lehmade kasutusiga; soovitakse rohkem teada söötmise, pidamise ja lüpsmise mõjust lehmade sigivusele. Soovitakse sigade reproduktsiooni kursust.

Lõpetuseks tuleb tänada dotsent Ivi Jõudut ja Külli Kõrgesaart suvekooli organiseerimisele kaasaaitamise eest, Raadimõisa hotelli personali eeskujuliku konverentsiteenuse ja suurepäraselt maitsvate söökide eest ning suvekooli rahastajaid Euroopa Liidu sotsiaalfondi ja põllumajandusministeeriumi.

Metsamarutaudist ja selle vastu vaktsineerimisest

Dotsent Arvo Viltrop

EMÜ VLI nakkushaiguste osakonna juhataja

Tänane artikkel „Tõuloomakasvatuse“ veergudel on suuresti tagantjärele tarkuse kuulutamine, kuid parem hilja kui mitte kunagi. Tagantjärele tarkus sellepärast, et marutaudiga on meil Eestis tõenäoliselt nüüd lõpp. Kui praegu mitte veel päriselt, siis lähitulevikus kindlasti. Tänavu 17. novembri seisuga ei ole tuvastatud Eestis ühtegi marutaudijuhtu, möödunud aastal oli neid kolm. See tähendab aga ka marutaudivastase vaktsineerimise vajaduse vähenemist lähiaastatel nii mets- kui koduloomade osas, rääkimata inimestest. Ma loodan, et vähemalt seda tajub avalikkus kui üht positiivset tulemust selle palju kirjutud metsamarutaudivastase vaktsineerimiskampaania juures.

Siiralt on kahju Veterinaar- ja Toiduametist ning seal töötavatest kolleegidest, kes on olnud kogu vaktsineerimisprogrammi läbiviimise ajal ühiskonna ja meedia pideva kriitikatule all. Küll põhjustab marutaudi likvideerimine looduses segadust – vaata, et tekitab ökokatastroofi, siis süüdistatakse vaktsiini loomade haigestumise ja koguni surma põhjustamises. Ometi on metsamarutaudi tõrjeprogramm üks asi, millega meie riigi veterinaarteenistus on väga hästi toime tulnud. Sisuliselt vaid viie aastaga on saavutatud praktiliselt marutaudivaba maa status. Pole näidata teist riiki Euroopas, kes sellega sama hästi toime on tulnud. Oleks minu teha, annaksin asjaosalistele medali.

Kuid teada on, et ükski prohvet ei ole omal maal kuulnud ja nii sajab veterinaarameti pihta aina sajatusi. Ega ilmselt ei aita siinjuures ka sinne toetus. Inimeste usku on väga

raske muuta ja Eesti inimesed on väga usklikud. Eestis usutakse sügavalt nõidadesse, posijatesse ja maavälistesse parajõududesse, samuti vandenõuteooriatesse. Üks neist on usk ravimifirmade vandenõusse rahva vastu ja seda eelkõige läbi kahjulike ja ohtlike vaktsiinide levitamise ning rahvale pähemäärimise. Eks minagi satun nüüd selle vandenõu osaliste nimekirja, kuid mis teha – teadlasena olen ma kohustatud teaduslikku tõde kaitsma, saadega mind või tuleriidale.

Mida öelda marutaudi teema lõpetuseks, sest läbi ta ju saab. Esiteks, üks (ka mõnede bioloogide poolt levitatav) väärarusaam on see, et metsamarutaud on Eestis olemas olnud aastatuhandeid ja see on meie ökosüsteemi lahutamatu osa. Ei ole tõsi – kuni 1950. aastateni Eestis levinud marutaud ei levinud rebaste hulgas. Väidetavalt huntidel esinenud marutaudi juhtumid olid pigem tingitud kokkupuudetest koertega, kes olid tol ajal peamiseks nakkuse reservuaariks. Eesti oli umbes kümmekond aastat marutaudivaba maa, kui 1950. lõpuaastatel koerte marutaudist lahti saadi.

Rebasemarutaud, mida tekitab viirus on oluliselt erinev tänavamarutaudi viirusest, jõudis Eestisse 1960ndate lõpus Poolast Leedu ja Läti kaudu. Seega on vaid napid 50 aastat omanud marutaud mingisugust rolli rebaste arvukuse piirajana. Seejuures on seda rolli alati üle hinnatud. Marutaud on väga vilets loomade arvukuse piiraja, sest ta levib tegelikult väga halvasti – praktiliselt vaid hammustuse kaudu. Rebaste arvukus sõltub eelkõige söödabaaasist. Näiteks Lääne- ja Kesk-Euroopas, kus rebastel on süüa rohkem, oli rebaste asustustihedus ka marutaudi levimise aegadel palju suurem kui Eestis. Seega Eesti loodus on 10 000 aastat saanud hakkama ilma rebasemarutadita ja tuleb toime suurepäraselt ka edaspidi.

Teine suur hulk väärarusaamu on seotud vaktsiini endaga. Küll peetakse ohtlikuks vaktsiiniviirust, küll seda ümbritsevat kalajahust pätsikest. Mõneti on see seletatav veterinaarameti poolt väljaantavate vastakate signaalidega, ühelt poolt öeldakse, et vaktsiin on ohutu, teiselt poolt soovitatatakse vaktsiinipalade jaotamise ajal kassid, koerad

kodus hoida, pala leidmisest teada anda ja kokkupuute korral vaktsiiniga arsti poole pöörduda. See võib tekitada mulje, et ju seal taga ikka midagi kahtlast ja ohtlikku on.

Tegelikkus ja faktid kogu maailmast kõnelevad aga seda keelt, et meil kasutatav vaktsiin on ohutuim omalaadsete seas. Tegemist on vaktsiiniviirusega, millel puudub igasugune jääkvirulentsus. Näiteks Soomes, Saksamaal, Lätis ja mitmel pool mujal kasutataval vaktsiiniviirusel on leitud laboritingimustes jääkvirulentsust näriliste suhtes, sellele vaatamata ei ole selle kasutamisest loobutud. Eestis kasutatav vaktsiin on seevastu mitmel pool maailmas WHO soovitude kohaselt kasutusel otsest hulkuvate koerte vaktsineerimisel ja seda just tänu selle ohutusele. Seega hoiatavad laused, mida tele- ja raadioeetrist koos vaktsineerimisteadetega läkitatakse, on standardsed ravimitega kaasaskäivad hoiatused, mis on kohustuslikud lisada igale sellelaadsele vaktsiinile, olenemata sellest, kas fakte kõrvalnähtudest on või ei ole.

Veelgi absurdsem on süüdistada vaktsiinikotikest ümbritsevat kalajahumassi loomadele või inimesele tervisehädade põhjustamises. Vaadates selle koostist, saab öelda, et sama palju kahjustavad meie tervist kalapulgad, mida me toiduks tarbime. **Ainuke nn aktiivne komponent on kloortetratsükliin**, mis on ka inimestel kasutatav antibiootikum. Selle kogus on aga väga väike, kuni 150 milligrammi. Võrdluseks – **loomade raviannused on 3–10 korda suuremad** (sõltuvalt looma kehamassist). Seega kõige suurem ja reaalsem oht, mis meie vaktsineerimiskampania juures eksisteerib, on seotud sellega, et keegi võib vaktsiinipalaga pihta saada, kui neid lennukist pillutakse. Õnneks ei ole see eluohtlik ja ei põhjusta ei loomadele ega inimesele püsivaid tervisekahjustusi.

Lõpetuseks tahan lugejaid õnnitleda selle puhul, et Eesti on saamas marutaudivabaks maaks. Kui järele mõelda, muudab see vabamaks meid kõiki. Me saame lahti veel ühest hirmust – marutaudi hirmust. Kas me ei peaks selle üle rõõmsad ja tänulikud olema?

Foto 1. Vaktsiinipala

(Veterinaar- ja Toiduamet)

Foto 2. Andrus Teemanti ponidel ägenes varem esinenud leptospiroos (A. Tänavots)

H O B U S E D

Jõudluskatsetele joon alla

Krista Sepp
Eesti Hobusekasvatajate Selts

Eesti Hobusekasvatajate Seltsi kalenderplaanist on raske leida maist kuni septembrini vaba nädalalõppu, toimuvad ju hobuste ülevaatused, jõudluskatsed ja näitused. 2010. aastal toimus 30 piirkondlikku hobuste ülevaatus, lisaks eesti ja tori tõugu noorhobuste üleriigilised jõudluskatsed, araabia hobuste päev ning eesti raskeveohobuste päev, rakendihobustele sõidu- ja veokatsed. Joon tõmmatakse jõudluskatsete hooajale alla tavapäraselt oktoobris, kui Heimtali hobusekasvanduses toimub võõrratsanikutest.

Tegemist on noortäkkude testiga, kus lisaks hobuseratstastaja esitluse kõrval testivad hobust võõrad ratsanikud, enamasti Eesti tippsportlased. Sel aastal testis hobuste koolisõiduvõimeid Eesti Ratsaliidu koolisõidu edetabelijuht Marika Vunder ja takistussõitja Andrus Kallaste, kes on tori tõugu täkuga Opaal selle aasta Eesti MV pronksmedaliomanik ja Eesti kõrgushüpperekord 2 m 15 cm kuulub samuti talle. Et võõrratsanikutesti on omaks võtnud ka eesti hobuse kasvatajad, siis testis eesti tõugu takke Getter Kangur, mitmekorde noorte meister koolisõidus. Kohtunikekogu tööd juhtis Andres Kallaste, koolisõitu ja hobuseid kommenteeris Kaie Kangur. Kokku testiti 10 hobust, hinnati hobuse sammu, traavi, galoppi, hüpet, ratsastatavust ja üldmuljet. (Fotod tagakaane välisküljel.)

Testil osalesid kaks eesti tõugu tätku – Ene Kurrikoffi aretatud täkk Tiiger (isa Trevor 739) ja Marika Kose aretatud täkk Erikson (isa Erik 780 E), täkkude omanik Grete Viljaste. Mõlemad täkud on esitatud eelnevalt noorhobuste jõudluskatsetel. Täkud olid erinevate tunnuste hindamise põhjal head ning üldmulje oli sellel testil kõrgemalt hinnatud tunnuseks.

Tori tõust esitleti viit tätku:

- Briljant 13 623 T, sünd 1996, isa Bellekt (ii.Beg xx), aretajad Urmas ja Anu Kull Järvamaalt. Suurejoonelist tu-

meraudjat tätku on kasutatud ristanthobuste saamisel, lisaks üks tori tõugu järglane. Täku tulemusi hinnati heaks, kuid eelkõige on tegu universaalse tüübi esindajaga, kes sobib väga hästi ka rakendihobuseks.

- Dif 13 629 T, sünd 1999, isa Fazon xx, aretaja Uuno-Peeter Teemusk ja omanik Urve Välimäe Järvamaalt. Täkkult on saadud viis tori tõugu järglast. Testil oli täku tugevamaks pooleks traav ja galopp.

- Ludvig, sünd 2006, isa Lakmus, aretaja Hillar Kald Pärna talust Tartumaalt. Tegemist on tori täkuga, kes hakkab võistlema erinevatel ratsaspordialadel, esimesed takistussõidud on juba edukalt läbitud.

- Cambrinius, sünd 2005, isa Casanova, aretaja Andres Kallaste ja omanik Rebeka Luhaste. Tegemist on huvitava täkuga, kellele galopi, hüppe ja üldmulje eest anti väga hea hinnang.

- President, sünd 2007, isa Prominent, aretaja ja omanik Liis Ira. Võõrratsanik Marika Vunder iseloomustas hobust lühidalt – superhobune! Ja üks kasvatajadki mäletavad eelmist aastat, kui President kuulutati aasta parimaks tori tõu noortäkuks.

Trakeene oli sel aastal testil kaks – Arrivederci, hobuse omanik Mihkel Kangur, ja Peron, omanik Jane Uibopuu. Arrivederci, põlvnedes maailmakuulsast Hollandi trakeeni täkust Gribald, näitaski parimat tulemust liikumises, eriti traavis. Peron, kes aretatud Heimtali hobusekasvanduses ning põlvneb vähemalt Euroopa tasemel endale nime teinud trakeeni täkust Palladium, näitas oodatult väga head hüppevõimet. Seega loodame, et trakeenide uued suurepärased võistlushobused on esimesed etteasted testidel teinud.

Võõrratsanikutest on avatud kõikide tõugude esindajatele ning sel aastal esitles katsetel Endel Evert Rootsi soojaverelist mära Sweet Dreams.

Võõrratsanikutesti eesmärgiks on parimatest parimad täkud tunnustada aretuses kasutamiseks.

Ukraina ja tori hobused

Krista Sepp
Eesti Hobusekasvatajate Selts

2006. aastal külastasime esmakordselt Rovno ja Volõnski oblastis tori hobuse kasvatajaid. Vastuvõtjaks oli põllumajanduskool ning seal töötava tori hobuse entusiast Viktori Marushaki ettevõtmisel organiseeriti tori hobuste ülevaatus. Sel ajal oli Ukrainas 250 tori hobust. Tori

Foto 1. Volodymir Dubovik ja Andres Kallaste, jututeemaks tori hobused
(K. Sepp)

hobuste turg oli 1970.–1980. aastatel laienenud Ukrainasse.

Oktoobri lõpus toimus jätk kontaktidele ning vastuvõtja oli Volodymir Dubovik, kes juhib hobusekasvatajate liitu, mis hõlmab 24 majandit Poltaava ja Sumi oblastis. EHSi delegatsiooni kuulusid tori haruseltsi juhataja Aldo Vaan, aretustöö juhataja Andres Kallaste ja Krista Sepp.

Kolme päeva jooksul läbisime ligi 1500 kilomeetrit ja külastasime kolme suuremat ettevõtet. Kogu hobumajan-

Foto 2. Tori tõugu mära Ukrainas

(K. Sepp)

Foto 3. Tori tõugu täkk Ukrainas

(K. Sepp)

Tulevik on tori hobuse käes

Raavo Raadik
hobumaailm.ee

Väljavõtteid Raavo Raadiku (hobumaailm.ee) intervjuust Eesti Hobusekasvatajate Seltsi tegevdirektori Krista Sepaga.

Eesti Hobusekasvatajate Seltsi tegevdirektor Krista Sepp räägib põgusalt uutest normidest tõuaretusprogrammide koostamisel, leiab, et koostöö seltsi ja ratsaliidu vahel peaks seisnema võrdses partnerluses, ühtlasi ei nõustu ta mõnel pool kõlanud väitega, mille kohaselt kodumaal ei kasvatata häid võistlushobuseid.

Krista Sepp, rääkige esmalt palun pisut endast.

Sündinud olen Rakveres, kus elasid mu isa ja ema. Ema vanemad elasid omakorda maal, Uhtna lähedal. Ja nagu ikka kombeks, veetsin suved maal vanaema juures. Vahest sealt mu huvi loomade vastu pärit ongi. Talviti elasin seevastu linnas, algul käisin ka lasteaeda. Kooliteed alustasin samuti Rakveres, kolm aastat käisin Johannes Barbaruse nimelises algkoolis. Seejärel tuli keskkool, kus mu pinginaabriks oli Riina Pill (praegu Eesti Ratsaliidu spordidirektor). Temaga koos läksimegi 11-aastaselt 1975. aasta sügisel ratsatreenni. Mäletan, mõlemad mõtlesime, et tuleb trenni minna, kuid millisesse? Siis otsustasimegi, õpime ratsutama.

Lõpetasite EPA ja ...?

EPA lõpetasin 1987. aastal ja algas töökarjäär. Hakkasin tegelema aretustööga Rakveres, kus on asutatud Eesti Ardenni Tõuselts, mis oli tõuraamatut pidanud alates 1922. aastast.

dus on läinud erakätesse ja hobusekasvatus toetub viljakate põldude taustal siiski entusiastide õlgadele. Külastatud farmides oli tori hobuseid vähe, kuid huvi tõu vastu oli olemas. Hobusekasvandustes olid enamasti orlovi traavid keda katsetatakse Kiievi hipodroomil.

2010. aastal Eestit külastanud Ukraina põllumehed Lvovi lähistelt, ostsid viis tori hobust ning loodame, et 2011. aasta laiendab hobuturgu veelgi.

Natukene taustaks rääkides ütlen, et 1952. aastal lõpetas minu eelkäija Asta Kaerma EPA-s esimese lennuna zootehnika eriala. Tema läks tööle vastasutatud riiklikusse tõulavasse. Mina asusingi tööle tema mantlipärijana 1987. aastal. Muide, esimesel aprillil.

Esimesest aprillist naljanumbrit siiski ei saanud?

Ei saanud. Olen aretustöö peale jäänud küllaltki kauaks. Tõuraamatud, punase karja zootehnikud, musta karja zootehnikud, kogu aretustöö ja taimeinspeksioon... Tuleb öelda, meil oli üsna tegus seltskond.

Mõned korrad kolisime Rakveres oma tõuraamatutega ringi, lõpuks jõutigi selleni, et 1992. loodi Eesti Hobusekasvatajate Selts. Seltsi kontor asus vahepeal Luigel, töötasin piirkonniti – Põhja-Eestis, Eesti raskeveohobuste tõufarmidega, mida oli 16. Asta Kaerma töötas aga oma ametis pensioniajani, ta elas üle kõik seadused, mis keelasid pensionäriil töötada.

Omalt poolt lisan, et veel enne, kui Riinaga alustasime ratsatreeninguid, käisime peaaegu igal suvel näitustel. Näiteks toimusid Vilde kolhoosis täkkude näitused, kus oli traditsioon, et loomi esitleti suisa kahe kordega. Loomulikult olime ninapidi juures. Riinagagi alustasime ju treeninguid kolmeaastastel raskeveo märke, öeldi, hakake neid kraapima ja välja õpetama. Kogemusi oli meil toona aga niipalju, et boksist tuulad küll iga hobuse läbi, ronid selga ja hirmus vägev on. Aga tegelikult? Täpselt niipalju, et kordel läksin sadulasse ja loomulikult sai korde lahti ja loomulikult tormas hobune üle välja. Vaatasin, tuleb post, selleni jäi umbes 200 meetrit, siis tegi hobune kaare, õnneks asus teisel pool kuusehekk. Seejärel

läks ta peaga hekki ja mina teda juhtida enam ei saanud, ei vasakule, ei paremale.

Mis mul seepeale muud üle jäi, kui teha hästi tark nägu pähe ja öelda, täpselt nii ma kavatsesingi. Kuid nii meie väljaõpe algas. Niipalju, kui pidi hobune tööd tegema, samapalju pidime ka meie.

Hollandis on sarnaste organisatsioonide vaheline koostöö väga tihe. Samas Eestis sündinud, kasvanud, ratsastatud ja praegu edukalt võistlev hobune on vist ainult Opaal. Enamik tippudest sõidab siiski ju imporditud hobustel. Milles peitub põhjus?

Te räägite tänasest päevast. Inimestel läheb ju meelest, aga alustades tori märast Helve, kes 1960ndate lõpus ületas kõrguse kaks meetrit! Nii et on ka vägevaid asju korda saadetud. Kuid tipud tulevad ju üle viie või kümne aasta. Näiteks sõitis 1970. aastatel Artist. Seega on meil tugevaid ja häid hobuseid olnud küll. Nüüd me räägime Opaalist, aga on ka teisi hobuseid, kellest võib midagi tulla. Näiteks Pärl, või enne oli Poolus. Tasapisi on meil superhobuseid ju üles kasvatatud.

Samas unistan muidugi, et ratsaliit pööraks enam tähelepanu meie hobusekasvatajatele. Ehk siis sellele poolele, mis on otseselt minu töö sisuks. Meie oma tõuraamatud, meie oma tõud, võiks propageerida just nimelt neid. Kuid olgem ausad, kui räägitakse tippspordist, siis ei suuda mina niipalju udu ajada, saamaks meie tõuge olümpiaprogrammi. Võib olla on isegi natuke Opaali jaoks veidi vara.

Tegelikult on ratsaliidul õigus, et püstitati väga kõrge eesmärk. Pühendatakse ju koondisele, stiilis koondis läheb ja teeb. Koondisel on ju ka omad hobuseomanikud, omad sponsorid. Samas, hiljuti vaatasin, palju on seltsi liikmeskonna hulgas just ratsaklubide esindajaid. Kuigi me õlg õla kõrval ei tööta, siis seltsis on praegu üle poole Eesti ratsaspordiklubide esindajad.

Pall on siis praegu ratsaliidul?

Siim Nõmmoja on väga palju püüdnud neid asju ühendada. Kaks aastat tagasi käis ta seltsi üldkoosolekul. Ühe võimalusena pakkus ta välja, et EHS võiks astuda ratsaliidu liikmeks. Kuid liikmeks olek tähendab põhikirja täitmist. Tegelikult näeksin omalt poolt siiski koostööd võrdsete partnerite vahel.

Ennist oli juttu, et viiakse sisse uued normid tõuaretusprogrammide koostamisele. Kas see puudutab ainult paberimajandust või on tulemas ka sisulisi muudatusi?

Püüame muuta tõuaretusprogramme hobusekasvatajatele loetavamaks, kirjutada täpselt välja, millised nõuded on. Seda alates sünnist, kuidas hobusekasvatus liigub. Milliseid jõudluskatseid tehakse, kuidas registreerida varssa, paaritust, lühidalt – kuni kõikide toiminguteni välja.

Põhiliselt olulisemaks muutuseks ongi see, et kõiges peab olema väga täpne ja väga korrektne. Need ajad, kus teatakse näiteks hobuse ostust või müügist millal iganes, saavad läbi. Varssade kiibistamine, mis on seni olnud valulapseks, nõuanded paaritustööks, kõik muutub täpsemaks.

Teiseks pooleks on see, et me hindame, mõõdame tõuraamatusse minevaid hobuseid ja aretajale anname soovitusi paarilise valiku osas. Või siis hindame varssa, kuidas

varss välja näeb, samuti noori takke ning nende järglasi. Ei ole enam nii, et kõik teevad, kuid keegi ei oska seisu-kohta võtta, millise liini poole aretustöös püüelda.

Kui on ikka head inimesed, kes oskavad hobust kasvata, ette valmistada ja võistlusele viia, siis peaks EHS-ist ratsaliidule tulema ainus partner. See aeg ei ole kaugel. Vaadake, palju on edetabelis tori hobuseid.

Oleme kavandanud uusi nõudeid laiemalt tutvustama hakata tuleva aasta jaanuarist, siis, kui oleme saanud kooskõlastuse Veterinaar- ja Toiduametilt.

Kuidas te iseloomustate EHS-i üldist olukorda?

Loodan ja ootan, et tuleks noori juurde. Ma ei soovi mingi suur juht ja kamandaja olla. Kogu aeg mõtlen, kuidas noored tulevad ja on tublid ning kenad. Neid on selt-siski praktilial olnud, aga ei ole veel kahjuks tulnud neid, kes jääksidki hobusemeeste peresse. Ootame mantlipärijaid.

Kuid selleks ei saa niimoodi, et vaatan hobuse pildi ja põlvnemise ära ning olengi aretaja valmis. Alustada tuleb ikka alates 1921. aastast, kui palju oli siis tori tõugu hobuseid ja mis on praeguseks alles jäänud. Täna on ka hobumaastik päris palju korrastatum. Ja seda suures osas tänu Veterinaar- ja Toiduametile.

Milline näeb ideaalne tori hobune välja? Kas kollane Opaal?

Jah, oma tegude poolest ei ole talle praegu vastast. On ju unistatud kõige andekamast ja kõige kaugemale jõudvast hobusest. Ja Opaal möllab – läinud aasta näitel – lumes trenni teha ja õigel ajal on õiges vormis. Pakun, tulevik on tori hobuste käes.

Seoses tulevikuga. Nii mitmestki varasemast intervjuust on jäänud meelde, arvatakse et, Eesti ratsaspordi tulevik võib olla üsnagi tume. Seda põhjendatakse muuhulgas ka heade hobuste vähesusega.

Hobuste osas pole ma nõus. Ei hakka tegelikult isegi närvi minema. Kui leitakse, et mujal on paremad hobused, tuuakse näiteks kolmevõistluseks igasuguseid hobuseid sisse, siis importigu. Kui arvatakse, et meil hobuseid ei ole. See ei vasta tegelikkusele. Kui Eestis pole nii häid hobuseid, miks siis kolmevõistluse edetabelit juhib tori hobune?

Kas Eesti hobusekasvatajaid vaevab siis reklaami puudus?

Ma ei taha seda küll tunnistada, aga ütlen, et müügitöö... Loodame ju küll, et kõik tulevad ja sõidavad meie hobustega, kõik tahavad, kuidas nad siis ei taha? Kuid tegelikult on meie müügitöö hindeks kolm pika miinusega. Mujal on väljapakkumised, oksjonid. Tegime sellel aastal vähemalt oksjoni etenduse Viktoria Kaasiku Nurmenuku talus. Sündmus oli südant soojendav. Hobused olid kaunid, inimesed, kes olid sinna kogunenud, said kindlasti elamuse osaliseks. Eestis puudub oksjonite traditsioon. Samas korraldab näiteks Hannover Verband neid aastas kaheksa kuni kümme.

Et meil tuleks oksjonist suurem sündmus, tuleb sama palju vaeva näha, kui näeb ratsaliit Saku Suurhalli ürituse korraldamisel. Müügitöö kuni lõpuni, nii et kõik tahavad tulla ja näha, selleni on veel väga pikk maa. See ei sõltu pelgalt tahtest, vaid nõuab rohkem kapitali.

K R O O N I K A

Tõuraamatute pidamise 125. aastapäev Eestis

Emeriitprofessor Olev Saveli
ETLLi president

Akadeemik Aleksander von Middendorffi algatusel asutati 11. aprillil 1885. a Balti Karjakasvatavate Ühing (Liivimaa Keiserliku Üldkasuliku Ökonoomilise Sotsia-teedi juures). Ühingus otsustati ühe olulisema küsimusena tõuraamatu avamine ja juba esimesel tegevusaastal alustatakse kultuuritõugude tõuraamatusse märkimisega (E. Siiber, 2010). Tõuraamat oli ühine Balti kubermangudes peetavale angleri, ida-friisi ja äärširi tõule, lisaks võeti tõuraamatusse ka breitenburgi puhtatõulisi veiseid Väana mõisast kokku 1 pull ja 11 lehma. Esimene tõuraamat ilmus 1886. aastal Balti aretuskarja tõuraamatu nime all (Baltisches Stammbuch edlen Rindviehs).

125. aastapäeva tähistamiseks korraldasid Eesti Tõuloomakasvatuse Liit ja Eesti Põllumajandusmuuseum Ülenurmes 22. oktoobril seminari „Tõuraamatu pidamise kaasajastamine“, mida toetas rahaliselt ka PRIA.

Hommikupoolikul külastasid huvilised EMÜ Märja katsefarmi, Tartu Agro AS Rahinge piimafarmi, Hillar Kaldi Pärna talu hobusefarmi ja Tsura Talu OÜ lambakasvatust. Poole üheks koguneti Ülenurmele EPM häärberisse, kus kinnitati keha värske rukkileiva, maasuitsusingi ja jookidega.

Registreerus 93 osavõtjat, kellele ulatati pastapliiats tekstiga „Tõuraamat 1885–2010“ ja kogumik „125 aastat tõuraamatute pidamist Eestis“. Kaanekujunduse, mis väljendab väga hästi ajaloolist tausta, tegi EPM kunstnik Maarika Tang.

Kogumiku sisukord

Olev Saveli - Saateks

Enno Siiber - Ülevaade veiste aretuse ajaloo

Aarne Meier – Holsteini tõugu veiste aretusest

Tõnu Põlluäär, Anne Zeemann – Eesti punase tõu ja lihaveiste tõuraamatute pidamine

Käde Kalamees – Eesti maakarja tõuraamat

Andres Kallaste, Krista Sepp – Hobuste tõuraamatute 90 aastat

Merle Kruus – Sigade tõuraamatu pidamine

Külli Vikat, Peep Piirsalu – Lamaste tõuraamatud

Matti Piirsalu – Kunagi oli lindudelgi tõuraamat

Liia Taaler – Tõuarvestus karuloomakasvatuses

Kaija Uuskam, Hülla Liiv – Riigi osa tõuraamatu pidamise korraldamisel

Kell 13 koguneti rohelisse saali, kus seminari avasid EPM direktor Merli Sild ja ETLLi president Olev Saveli. Viimane pidi kahetsusega teada andma põllumajandusministeeriumi juhtide hõivatusesest ja korraldajatepoolsest liiga hilisest informeerimisest ürituse toimumise kohta. Rõõmustavalt sai märkida, et kohal oli palju teenekaid inimesi, kes kaua aega on töötanud tõulavades, suurmajandites ja ametnikena, nüüd juba küll pensionil, aga elavad oma südames kaasa tõuaretuse edusammudele ja ka raskustele. Alustati ettekannetega tõuraamatute pidamisest. (Fotod sisekaante sisekülgedel.)

Kõigile jättis väga sügava mulje Osnabrücki tõuraamatuühistu (Saksamaa) tegevjuhi dr Hans-Willi Warderi ettekanne (tõlkis Ülle Sihver) tõuraamatu pidamisest Saksamaal, muidugi oma aretusühingu tutvustusest ja lõpuks läänemaailmas kahel aastal kiiresti rakenduvast genoomseleksioonist. Viimane pöörab peapeale meie, eriti vanema põlvkonna tõuaretajate arusaamised oma tegevusest siiani.

Osnabrücki aretusorganisatsiooniga on sidemed alates 1979. aastast, kui nende tungival soovil Ants-Elmar Valdmann, Helmut Idarand ja Olev Saveli osalesid seal rahvusvahelistel mustakirjupäevadel. Hiljem asuti otsesele koostööle. Nende organisatsioon on Saksa riiki silmas pidades väike, kuid väga hea aretusprogramm koos aretuspullide täpse hindamise, pulliemade hindamise ja valikuga oma doonorlehmade testjaamas on kujundanud suurima piimajõudlusega aretuspiirkonna Saksamaal.

Väikese aretuspiirkonna tõttu on nad väärtuslikke are-

tuspulle liisinud ka Eestisse, kusjuures eriti väärtuslikult Profililt osteti spermat Saksamaale tagasi. Noorpulle on aretuspiirkonnast Eestisse ostetud arvukalt.

Aretusprogrammi järgi valitud vanemate pulljärglase sünnijärgne genoomanalüüs laseb ootamata järglaste järgi hindamist, vähemalt 70% tõenäosusega hinnata tema edaspidist aretusväärtust. Seetõttu lõpetatakse testjaama tegevus, kuid järglaste järgi hindamist jätkatakse. Eesti-taolisel väikeriigil jääb üle jätkata vanaviisi, kasutades riikidevahelise suurpopulatsiooni teavet genoomanalüüsi ja -valiku kohta.

Järgnevalt käsitlesid oma ettekannetes Eestis peetavaid tõuraamatuid Tanel Bulitko – piima- ja lihaveiste tõuraamatud, pm-mag Käde Kala-

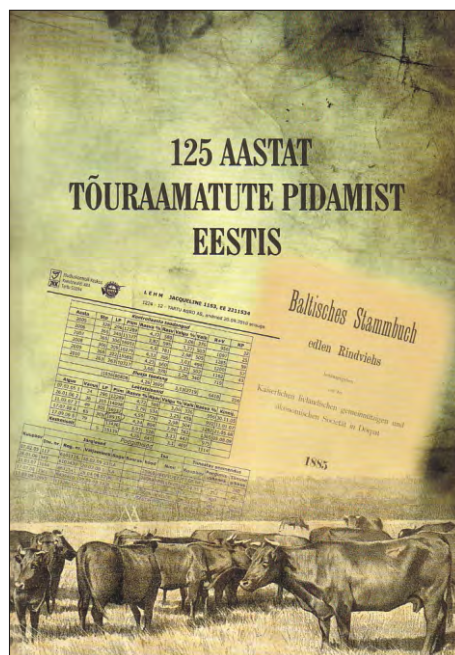

Foto 1. Aastapäeva kogumik

mees – 96 aastat eesti maakarja tõuraamatut, pm-knd Andres Kallaste – 90 aastat hobuste tõuraamatuid, pm-mag Külli Vikat – 68 aastat lamaste tõuraamatuid, ja Anne Lilleorg – sigade tõuraamatud.

Kokkutuleku eesmärgiks oli informeerida inimesi tõuraamatute pidamise praegusest olukorrast ja sellest, mis ootab ees. Kindel eesmärk oli aga tunnustada teenekamaid. Autasustamine toimus uue põllumajanduse ekspositsiooniga põhihoones.

Põllumajandusministeeriumi tänukirja andis üle põllumajandusturu korraldamise osakonna nõunik Matti Piirsalu. Tänukirja said Enno Siiber ja Aarne Meier (ETKÜ), Käde Kalamees (EK Selts), Ülo Metsmaker (EHS), Elga Kask (ELaS), Külli Kersten (ETSAÜ, JKK) ja Eha Lokk (EMÜ, ETLI).

ETLLi tänukirjad andsime esmalt koostööpartneritele – Eesti Põllumajandusmuuseumile, Veterinaar- ja Toiduametile, Jõudluskontrolli Keskusele ja trükikojale OÜ Paar. Arvukalt oli autasustatud aretusühingutest.

ELaS: Peep Piirsalu, Hillar Kalda, Kaie Zarenz/Ahlskog, Vaike Tartes, Ell ja Urmas Sellis, Külli Vikat, Lenne ja Tiit Kaivo, Tiina ja Hugo Vaino, Jüri Siemer, Indrek Nõmm, Ülle Pus, Taimi Logina ja Helga Lellsaar.

EHS: Kersti-Maie Alp, Silva Siil, Eero Agarmaa ja Enn Ehastu.

EK Selts: Liia Sooäär, Kaarel Voitk, C. R. Jakobsoni talumuuseum, Rainer Parts, Anne Kiider, perekond Simovart, Massiaru POÜ, Mereranna POÜ, Merja Magnus, Taimi Vahenurm ja Milvi Reinem.

ETKÜ: Anne Zeemann, Aita Proosa, Sirje Maasalu, Aime Kalda, Anu Tamm, Leonhard Meltsas, Rein Hallik,

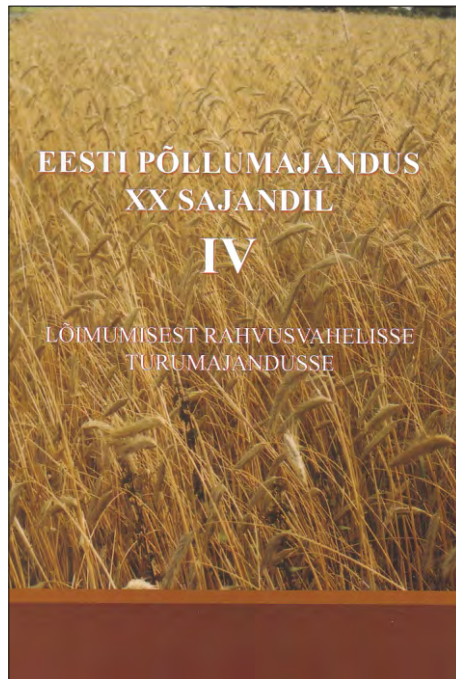

Foto 2. Autasu teenekatele

Ell Talvis, Vaike Kärg, Elle Meister, Niina Kougija, Liia-Dagmar Gross, Maie Siimut, Ülla Uusen.

ETSAÜ: Kalju Eilart, Tiia Reinberg, Valli Piir, Tarmu Vilu, Heili Maila, Riho Kaselo, Aare Mölder, Valve Kapp ja Leo Kapp.

Tänasime Rein Tuhermit, kes aastakümnete jooksul on erinevatel ametikohtadel korraldanud tõuraamatute väljaandmist. Kogumiku ilmumise eest olid tänu väärt Ülle Sihver (kokkuvõtete tõlkimise korraldamine), Silvi Seesmaa (keeleline toimetamine) ja Alo Tänavots (küljendamine).

Kõik autasustatud said aretusühingute poolt kingituseks sarja „Eesti põllumajandus XX sajandil“ IV köite Lõimumisest rahvusvahelisse turumajandusse. Suurim tänu kuulub ka sarja peatoimetajale Arvo Sirendile ja tegusale korraldajale Oolav Tam-

bergile.

Seejärel oli võimalik tänu põllumajandusmuuseumi ja aretusühingute koostööle avada päevakohane näitus „Tõuraamat 125“ õppetubade hoones. Lühikese aja jooksul tegid muuseumitöötajad ära suure töö, et kajastada tõuraamatu pidamist esimesest tõuraamatust kuni kaasaajani. Eriti väärtuslikud on käsikirjalised dokumendid, mille väärtus jätab kaasaja arvutite maailmas surfajad külmaks, aga selle perioodi selektsionääridele, tõulavade töötajatele ja ametnikele on see tunnustus. Nemad polnud süüdi, et arvutite tehniline areng jõudis Eestisse alles eelmise sajandi lõpus.

Kohtumine lõppes häärberimajas ühise söögilaua ääres. Olnuks tahtmist oma arvamusi avaldada, aga nii töökalt ansamblit, kes mängis ja laulis ligi kolm tundi ühe jutiga, kohtasid kohaletulnud ilmselt esmakordselt.

Toimetus

Kolleegium: Tanel Bulitko, Käde Kalamees, Matti Piirsalu, Krista Sepp, Külli Vikat ja Olev Saveli (peatoimetaja), Eha Lokk (toimetaja)
Keeleline korrektuur: Silvi Seesmaa
Küljendus: Alo Tänavots

Address: Kreutzwaldi 46, 51006 Tartu, tel 731 3455

Internet: <http://www.etll.ee/>

Ajakiri ilmub 4 korda aastas:

märtsis, juunis, septembris ja detsembris.

Trükk: OÜ Paar

Tõuraamatute pidamisest Eestis 125 aastat

Ülenurmel 22. oktoobril 2010 (tekst lk 19 ja 20)

Tänuavaldus H.-W. Warderile ja tõlkijale Ülle Sihverile

Teenekaid autasustati muuseumi loomakasvatusektoris

Matti Piirsalu andis PM tänukirja Ülo Metsmakerile

ETLLi tänukirja sai Külli Vikat

Õhtusöögilaud

LKI üliõpilased tutvusid Kehtnas

Kehtna Mõisa OÜ linnufarmi

ja piimafarmiga

Võõrratsanikutesti läbinud täkud

(selgitused lk 16)

Eesti tõugu Tiiger (om G. Viljaste)

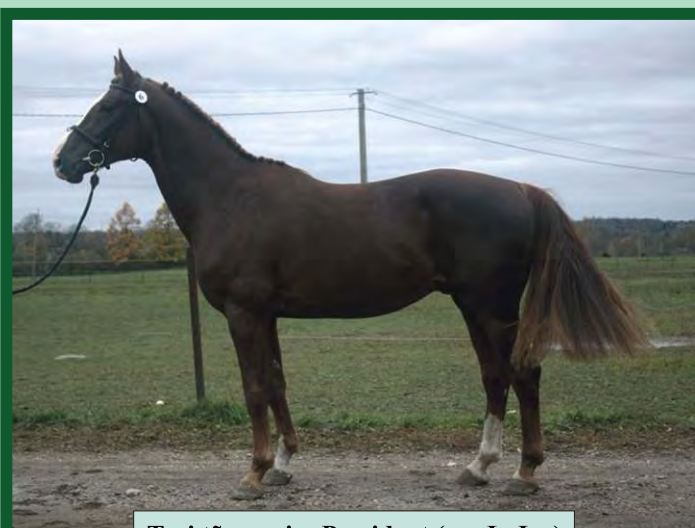
Tori tõugu Briljant koos omaniku Anu Kulliga

Tori tõugu Ludvig (om H. Kald)

Tori tõugu Cambrinius (om R. Luhaste)

Tori tõu parim President (om L. Ira)

Tarkeeni tõugu Peron (om J. Uibopuu)